

NYELVÉSZETI FÜZETEK

SZERKESZTI SIMONYI ZSIGMOND

58

PETŐFI KÖLTŐI NYELVÉNEK
FŐSAJÁTSÁGAI

IRTA

PROHÁSZKA JÁNOS

BUDAPEST

ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. KIADÁSA

1909

ÁRA EGY KORONA.

NYELVÉSZETI FÜZETEK

SZERKESZTI SIMONYI ZSIGMOND

58

PETŐFI KÖLTŐI NYELVÉNEK
FŐSAJÁTSÁGAI

IRTA

PROHÁSZKA JÁNOS

BUDAPEST

ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. KIADÁSA

1909

NYELVÉNEK TÖRTÉNETE
AZ ÉNEKES KÖRÖK KÖZÖTT

PÉTERFI KÖLTŐI-NYELVÉNEK
FŐSALJTÁSAI

52

1871

PROFESSOR JÁNOS

53

1871

Lánglelkű lírikusunkról, Petőfiről néhány évtized hatalmas irodalmat termett.¹ Megírták életének a legapróbb mozzanatait, egyes költeményei keletkezésének körülményeit, taglalták költészetét mindenféle szempontból, vizsgálták egyéniségét, korának rá való hatását s az ő hatását korára meg utódaira, kimutatták a különféle irodalmi hatásokat, összevetették még az ókori klasszikusokkal is,² — csak nyelvével nem foglalkozott úgyszólván senki, csak nyelvével bántak mostohán a hozzáértők.³ Valóban igaz, hogy »nyelvészetünknek valóságos hamupipőkéje jeles költőink nyelvének elemzése« (Nyr. 37:13). Ime, Petőfi sem kapta még meg eleddig nyelvének avatott vizsgálóját, mert az a pár cikk, amit mint idevágót fölmutathatunk, vagy csupán kisebb köröket ölel föl a nagy költő munkásságából, csak egyes költeményekre szorítkozik,⁴ vagy csak valami nyelvtani alak használatát vizsgálja.⁵ S mindamellett, hogy Barabás Ábel azt írja: »A Petőfi-irodalom olyan gazdag, hogy újabb adatokkal már aligha bővíülhet« (Petőfi, Franklin 1907. 3. l.), azt állítjuk, hogy igenis, még egy nyelvet földolgozó munkával nagyon is bővíülhetne.

Dolgozatom korántsem hivatott nyelvészeti irodalmunk eme hiányának pótlására; nem is ezt a célt szolgálja, csupán kísérlet az utóbbi években föltűnt új nyelvvizsgálati módszernek Petőfi nyelvére való alkalmazására. Újabban tudniillik különféle nemzeteknél, egymástól elszigetelve kezdik vizsgál-

¹ L. pl. Szinyei J.: Magyar írók élete és munkái, X. k.; Halasi A.: Petőfi-reliquiák (Franklin 1878.) 103—124 l.; Baróti L.: Petőfi újabb reliquiái (Kisf. T. kiad., Franklin 1887.) 125—166 l. stb.

² Igy pl. Laban F. Homerosszal: Petőfiana, Kolozsvár 1889.; Ferenczy Zoltán Horatiuszal: Petőfi-Múzeum 1892.; Havas A. Ovidiuszal: EPhK.

³ Nyelvészeti értekezésekben, cikkekbén, dolgozatokban ugyan mindenütt találunk sok Petőfi-idézetet, — így pl. igen sok van Lehr ismert Toldi-kommentárjában — de egy Petőfi nyelvről szóló összefoglaló dolgozatnak még mindig hiányát érezzük.

⁴ Igy pl. Szarvas Gábor: Petőfi János Vitézének nyelve, Nyr. 1: 20.; Kalmár Elek: Petőfi János Vitézének népies elemei, EPhK. 17: 643.

⁵ Mint pl. Veres Ignác: A magyar igenév . . . használata Petőfi nyelvezetén föltűntetve, Nagyszében 1887.; ua.: A melléknév tanához Petőfiből, Nyr. 9: 307.; Kovács János: Petőfi és a szenvedő ige, EPhK. 2: 109.

gatni a stílusbeli jelenségeket s ez már magában is igazolja, hogy az egyes nagy írók, költők nyelvének vizsgálatára szükség van. S ez a vizsgálat már nyelvtudományi irányt is teremt, megvan a maga külön fölfogása, módszere. Erről az új módszerről tájékoztat bennünket Rubinyi Mózesnek *Nyelvésztétika* c. értekezése, mely a »magyar nyelv ékesszavú mesterének«¹ hatvanadik születésnapjára kiadott emlékkönyvben látott napvilágot (Beöthy-Emlékkönyv 1908. 458—463 l.). Ugyanennek a módszernek ügyes alkalmazását is megláthatjuk, a módszerre vonatkozó magyarázatokkal kapcsolatban, a Nyr.-ben (Bajza József dr.: Bajza József költői nyelvéről, 37 : 13—25).²

Rubinyi szabatos rövideggel elmondja nekünk, hogy miben áll ez a módszer, mi az alapja, milyen gondolat hatja át emez új irány törekvéseit. Idézzük mi is azt a részt, amelyben megismerteti velünk az új törekvést átható gondolatokat: »A nyelvnek voltaképen élete nincsen. Nyelv nem létezik. Az, amit mi a közbeszédben nyelvnek nevezünk, csak filozófiai elvonás. Valami rövidítés, amilyen rengeteg sok van a közbeszédben. Nyelv nem létezik; hanem vannak emberek, akik beszélni tudnak, kiki a saját módja szerint. E beszélő emberek beszédének közös, tehát közérthető elemei adják azt, amit mi nyelvnek nevezünk. *A nyelv az egyének beszélőképességének típusa. De minthogy az egyén nyelve nem közös elemeiben nyilvánul, hanem ép az egyéniekben, szükséges, hogy a nyelvbéli kutatás középpontja ezentúl ne amaz absztrakció útján keletkezett típusnak grammatikája, hanem maga az egyéni nyelv legyen.*« Rubinyi cikkéből kitűnik, hogy ez új irány megindítója Benedetto Croce, a mai olasz esztétikai irodalom legkiválóbb képviselője, kinek munkája már németül is közkézen forog (Ästhetik als Wissenschaft des Ausdrucks und allgemeine Linguistik). Megismerjük továbbá a többi idevágó munkákat is, mert Rubinyi az ez irányban dolgozni kívánókra való tekintettel, igen helyesen, ezeket is felsorolja.³ Szól azután az

¹ Simonyi Zsigmond szavai Magyar nyelvének II. kiadásában, az ajánlásban.

² Mindkét értekezés rövid ismertetését l. e sorok írójától, Nyr. 37 : 442—448.

³ Vossler Károly: Positivismus und Idealismus in der Sprachwissenschaft; Gerber: Die Sprache als Kunst; Weise: Ästhetik der deutschen Sprache; Kulcsár Endre: A magyar stílus; ua.: Magyar nyelv művészek (Nyr. 28, 30, 33). — L. még Nyr. 37 : 465 a következő munkákat fölemlítve: Karl Bruchmann: Psychologische Studien zur Sprachgeschichte; Dr. Otto Kares: Die Formenverhältnisse des Wortschatzes und die sprachlichen Baustile (Lazarus-Steinthal-féle Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft 17 : 176—185, 315—344 stb.).

egyéni nyelvről, melynek fogalma még nincs teljesen tisztázva, kapcsolatban megint egypár munkának megemlítésével.

Ki kell emelnünk, hogy Croce esztétikájának mi nem tulajdonítunk akkora jelentőséget, mint Rubinyi. Hiszen az egész vaskos munkának csak mintegy 10 lapja foglalkozik a nyelvészettel kapcsolatos kérdésekkel s itt se tanulhatunk nyelvvizsgálati módszert, nem világosodik meg előttünk, hogy fölfogása szerint miként kell vizsgálni a költői nyelvet. Egész fejtegetése, okoskodása merőben negatív jellegű, nagyon gyökeresen támadja a nyelvről való eddigi fölfogásokat, anélkül azonban, hogy a maga álláspontját kifejtene. Munkájának jelentősége mindössze annyi, hogy mivel negatív voltánál fogva nagy hatást tett (különösen Németországban), erősebben fölbresztette a figyelmet az egyéni nyelv iránt. Ezt a figyelmet azonban aligha mondhatni teljesen újnak s Crocétól földidéztettek, mert bizony foglalkoztak ezzel már régebben is, emlegették ezt többen már nálunk is (l. Szeremley Császár Lóránd ismertetését EPhK. 1908 nov.).

De ránk nézve legérdekesebb az, ami Rubinyi cikkében ezek után az említett általánosságok után következik. Tudniillik ő is arról panaszkodik, hogy legnagyobb írónk még nincsenek földolgozva, »pedig e feladatok szebbek is, könnyebbek is és a jövő igazolni fogja: hogy hasznosabbak is más nyelvtani részletkérdéseknél.« S állításának bizonyítására épen Petőfi verses könyvéhez fordul s innen kap ki néhány költői képet. Ezek közül három az alkonyati, az esti pirt a *vér* hasonlatával képzelteni el, egy pedig a leáldozó nap piros sugarait a vörös bor színéhez hasonlítja. Rubinyi kimutatja ezekben a vér-metaforákban a nagy költő egyéniségének, szabadságért rajongó szívének megnyilatkozását. Petőfi egyéniségének, fiatalságának egy másik tulajdonságát is költői nyelvéből vett példákkal tünteti föl az értekező. A fiatalság kedves tulajdonsága Petőfinél a «*szuperlatívusoknak sajátos kultusza*». Ez tetszik ki az ott idézett illetén felsőfokokból: *szentek-szentje, éjek éjjele, üdvök üdve, feleségek felesége* stb.¹ Rubinyi tehát épen Petőfi nyelvéből vesz példákat, mikor a nyelvésztétika eme nevezetes problémájának, az egyéni nyelv

¹ Vö. ezekkel még a Nyr. 37 : 465. lapján idézett illetén felsőfokokat: *legfencke, leg-teteje* stb.

vizsgálatának fontosságát akarja kiemelni s ez sikerül is neki a lánglelkű lírikusunk nyelvéből vett két példával: a vér-metaforákkal és e sajátságos felsőfokokkal.

A másik említett értekezés, t. i. Bajza Józsefé, melyet a szóban forgó új irány első fecskéjéül kell üdvözlőnünk irodalmunkban, szintén egy új nyelvvizsgálati módszert ajánl s ezzel — a tőle ú. n. *pszichológiai módszerrel* — vizsgálja az értekező nagybátyjának, a magyar kritika egyik első jeles harcosának, költői nyelvét.

Ez a Bajza-féle módszer, melyet megkülömböztet egyrészt a »dogmatikus eljárástól«,¹ másrészt a »historiaitól«, voltaképpen és lényegében ugyanaz, amit Rubinyi szavaival élénk állítva láttunk. Bajza is azt mondja, hogy a nyelv élettelen, csak a gondolat ad neki lelket, életet. A költő csak a külvilág számára használja a nyelvet, mert mi csak a nyelv útján érthetjük meg a lelkét eltöltő költői hangulatot, tartalmat. Így fogván föl mármost a nyelvet, a pszichológiai elemzésnél is elsősorban az illető költő költészetének lényegével igyekszik a vizsgálódó tisztába jönni, legalább főbb körvonalaiban. A tartalmi és hangulati alapsajátságok ismeretével veszi aztán vizsgálat alá a nyelvet, s így kapja meg a lélektani magyarázatát annak, hogy miért használta a költő ezt vagy amazt a szerkezetet, képet stb., miért mondta a költő ezt vagy amazt a dolgot így s miért nem amúgy, miért fejezte ki eme gondolatot emígy s nem másképen, -- minden ilyen kérdésre most kapjuk meg a választ.

Nem akarunk most Szeremley Császár Lóránttal arról vitatkozni, hogy Bajza módszere új-e, avagy nem új,² azt mindenestre neki is el kell ismernie, hogy ez az első olyan értekezés, amely e módszert ügyes alkalmazásában nagyon eredményesen mutatja be egy költő verseinek nyelvi jelenségein. S míg a Szeremley CsL. említette előzői Bajzának csak egyes megjegyzésekre szorítkoznak, addig Bajza meglehetősen egységes és tiszta képet nyújt nekünk az illető költő nyelvéről, két alaptulajdonságra, a *lágyságra* és az *irreálításra* vezetvén vissza annak jellemző sajátságait.

Ennek az ismertetett módszernek mindenestre nagy

¹ Ezt talán találókban *statisztikai-módszernek* nevezhetni. — Hogy mi ez a »dogmatikus« és »historiai« módszer, itt nem ismertethetjük; l. az említett helyen.

² Vö. EPhK. 1908. nov.

jövője van épen annál a szoros kapcsolatnál fogva, amelyet az író egyénisége és nyelve, stílusa között megállapít. Rubinyi fölfogása szerint csak az ilyen tanulmányok fogják majd teljesen igazolni Buffonnak eme, már régen szállóigévé vált, híres mondását: »le style c'est l'homme«, *a stílus maga az ember*. Csak az ilyen tanulmányok fogják kicsinyenként megértetni velünk az egész nyelv évezredes fejlődését, mert hiszen a nyelv csupán a nyelvegyének által fejlődik tovább. »A nagy írók és szónokok, a nagy elmék nyelvbeli képességei, sajátosságai egész körök nyelvi életére világot fognak vetni. A nyelv életének bűvára mindig olyan helyzetben van, mint a sötét tengeren haladó hajó réveteg vándora. Éjjel is hallja a víznek a csobbanását, sejtí fodrodozó hullámain, de látni csak akkor lát, ha odalövellik vakító sugaraikat a kikötőnek hatalmas fényszórói . . .« (Rubinyi, i. h. 463.)

Azonban hangsúlyoznunk kell, hogy e módszernek nem tulajdoníthatunk tiszta kizárólagosságot. Nem tarthatjuk azt, hogy csupán csak az illetén nyelvvizsgálatnak van létjogosultsága, mert jóllehet nagy költőink esztétikai méltatása ezen eljárás nélkül sohasem lehet teljes, mindamellett e módszer sohasem méríti ki valamely költőnek valamennyi nyelvi sajátágát. E módszerrel a költői nyelvvizsgálat nagy munkájának csak egy része — bátran mondhatjuk: kis része — van elvégezve. Segítségével a költő nyelvhasználatának csak bizonyos föltűnő egyéni vonásai, sajátágai lesznek előttünk érthetőkké, megmagyarázhatókká. Az apró-cseprő jelenségek a fővonások kiemelése s magyarázása közben eltörpülnek, figyelmen kívül maradnak. Már pedig a nyelvésznek vizsgálódásában figyelmét minden csekélységre ki kell terjesztenie, mert csak illetén módon segítheti teljesen hasznavehető adatokkal a nyelvtörténeti kutatás munkáját. De meg a nyelvtörténet keresésében figyelemmel kell lennünk a jelentéktelenebb írók nyelvére is: s ezt, egyéni nyelvöknek különösebb fővonásai nem lévén, e módszerrel nem is igen vizsgálhatjuk.

Mindenképen kitetszik e módszernek nyelvtudományi szempontból való elégtelensége, de viszont az is bizonyos, hogy igen tanulságos s különösen esztétikai szempontból nélkülözhetetlen eredményekre vezet.¹ Nem lehet Benedetto

¹ Tekintsük csak Bajza József dr. idézett értekezését!

Croce azon alapelvét elfogadni, hogy a nyelvészet tisztán esztétikai tudomány, hanem úgy kell módosítanunk, hogy a nyelvészetnek van egy esztétikai része is s ez a nagy költők, írók nyelvhasználatának sajátos, egyéni vonásait keresi a szóban levő módszerrel.

* * *

Petőfi nyelvének, különösen pedig stílusbeli gazdagságának tüzetes elemzése kétségkívül még a jövő munkája. Ez a dolgozat csak egy-két főltűnőbb jellemvonás szemmel tartásával és kiemelésével készülvén, csupán mint egyetlen virágocskát kíván helyet magának abban a majdan kialakuló nagy, illatos csokorban, mely a nagy költő nyelvi és stilisztikai sajátosságait tárgyaló dolgozatokból kötődik.¹ Azok a főltűnőbb jellemvonások, amelyeket ki akarunk emelni: az erő, nyugtalanság, természetesség és egyszerűség. Persze, ezeket a szempontokat sem merítjük ki tárgyalásunkban teljesen, de hiszen munkánk csak kísérlet s a nyelvészet mellett főleg esztétikai célokat szolgál.

Számtalanszor kiemelték és hangsúlyozták már, — fölösleges is a sok idézet — hogy Petőfi és Arany a népköltészetet megneemesítették s a műköltészet magaslatára emelték.² Ebben a két nagy költő megegyezik. De mindakettő a maga egyéniségének megfelelően mást vett a népköltészetből, mindakettő mást-mást tanult a néptől. Míg az epikus Arany inkább a nép nyelvének kincseit aknáztta ki szükségéhez képest, addig a fiatalos hévtől elragadott, heves, szenvedélyes lelkű, igazi lírikus természetű, de érzéseiben mindig egyszerű, nemes és őszinte Petőfinek inkább a népdal *tüze* és *közvetlensége* iránt van fogékonysága. Egyéniségébe valóban bele is olvasztja a népköltészetből vett eme két sajátosságot, még pedig erősítőleg, mert e két sajátosság már meg is volt benne. Fiatalsága s az ezzel kapcsolatos hevessége, aztán meg igazi lírikus-lelke, melyet minden dolog megrezegtet, költőileg foglalkoztat, sőt minden érzelmét valósággal szenvedéllyé fokozza: természetesen a népköltészet *tüze* iránt teszi fogékonnyá. Rajongó

¹ Prózájával itt egyáltalán nem foglalkozunk, csak költői nyelvvel.

² «Petőfi és Arany a magyar költészetet a népköltészetből ifjították meg.» (Riedl Fr. Arany János³ Franklin 1904. 49. l.)

természetszeretete, amely kifejleszti benne az őszinteséget és egyszerűséget, s amely oly kiválóan jellemző egyéniségére: természetesen a népdal *közvetlenségét* olvasztja lelkébe, mert hiszen e közvetlenség épen a népdal egyszerűségében és őszinteségében fejeződik ki. Amint mármost egyéniségének — a népköltészet tüzétől és közvetlenségétől erősítve — legfőbb jellemvonásaiul egyrészt a fiatalsággal kapcsolatos *erőnek a tudata, hevedesség, szenvedélyesség*, másrészt a rajongó *természetszeretet, őszinteség, egyszerűség* emelhető ki, úgy nyelvében is sikeresen kimutatható az ifjúi erő tudatából, hevedességből, szenvedélyességből folyó *erő és nyugtalanság*, meg aztán a természetszeretetből, őszinteségből, egyszerűségből következő *természetesség és egyszerűség*.

Hogy valóban ezek a sajátságok vannak meg Petőfiben a népköltéssel is megerősödve, s hogy épen ezek a sajátságok teszik Petőfit Petőfivé, többen kiemelték már, így pl. Riedl Frigyes, mikor azt mondja: »A népnek és Petőfinek költészete fő jellemvonásaiban édes rokonok: a közvetlenség az, ami mindkettőt oly vonzóvá teszi. A lírai költemények közvetlensége abban az egyszerűségben, abban az őszinteségben és élénkségekben rejlik, amellyel a költő megszólal. Ez a közvetlenség, melyben megvan a naiv természetesség bája és a művész elragadó tüze, ez az, ami Petőfit legkedveltebb költőnké teszi.« (i. m. 50. l.) — Egyébként lírai költészetének tartalma és hangulata is eme kiemelt szempontokra tereli figyelmünket. Ugyanis verseinek tartalma: szerelem, hazafiság és hányatott, nyugtalan, vándoréletének eseményei; hangulata mindig izzó, tüzes, fiatalos lelkének heve és csapongó képzelete el-elragadja: ennek megfelelően nyelve is *erős és nyugtalan*, telve fokozó, erősítő szókkal, felkiáltásokkal, ellentétekkel, telve csapongásokkal, túlzásokkal. Érzéseiben is mindenütt őszinte, természetes, a valóságnak, a világnak, az életnek megnyilvánulásai foglalkoztatják lelkét, nagyon kevés kivétellel mindig a való élet körében marad, nem énekel meg elvont eszméket, gondolatokat: ennek megfelelően nyelvén is mindenütt *természetesség és egyszerűség* uralkodik, szereti hasonlatait, képeit a természet világából, jelenségeiből venni, nem szereti a csináltságot, nem keresi a szavakat, szófordulatokat, mindig az egyszerű, élő nyelvet használja, s ámbár jól ismeri a népnyelvet,

ezen ismeretét sohasem fitogtatja a népies kifejezések hajhászataival, mint teszem azt, utánzóí.¹

Mármost, hogy ez a négy jellemvonás: erő, nyugtalanság, természetesség, egyszerűség, miként tűnik ki és minő nyelvi s stílusbeli sajátságokban mutatkozik Petőfi nyelvének vizsgálója előtt, azt a következő fejezetekben fogjuk látni. Csak azt kell még előrebocsátanunk, ami egyébként természetes, hogy Petőfi nagy *képzelőereje*, képzeletbeli gazdagsága is, melyet ismerői és ismertetői kivétel nélkül kiemelnek, megnyilatkozik nyelvében. Rája is elmondhatjuk Ferenczy Zoltán-nak Csokonaira vonatkozó eme szavait: »Ez a képzelőerő segíti őt költői nyelve megalkotásában is, melyben a váratlan személyesítések, képzettársítások, metaforák, hasonlatok, melyek újsága nélkül soha valódi költői nyelv még nem volt, valódi látomásszerű tünemények...«² Ez a Petőfi-féle nagy képzelőerő nálunk főleg két szempontunkban szerepel. Szerepel a *nyugtalanságnál* és a *természetességnél*. Tudniillik a nyugtalanság kapcsolatos az ő természetszeretétől kifejlesztett korlátlanági vágyával és ezt szolgálja aztán az ő képzelőerejének nagysága, csapongása, mint majd látni fogjuk.³ A természetességnél pedig annyiban szerepel, hogy az ő képzelete úgyszólván majdnem kizárólag a természet világában mozogván, az ő képzelete természeti képzelet lévén, segíti költőnket a természetből vett hasonlatok, képek előállításában.

I. Az erő.

Az első főtulajdonsága Petőfi költői nyelvének az erő, amely izzó, tüzes és ifjúi erejét érező lelkének a megnyilatkozása. Amint az életben határozott, szilárd, sőt dacos, úgy nyelvében is szereti az erőt, határozottságot. Költeményei mindenütt telve vannak a nyelvi erő megnyilvánulásaival, szóismétlésekkel, fokozó, erősítő szókkal, ellentétekkel, fölkiáltásokkal, indulatszókkal, mondatai mindenütt határozottak, erősek, csattanósak. Épen azért szereti a közmondásokat is oly gyakran használni, mert ezek is erővel teljesek. Különösen hazafias verseiben, politikai ódáiban, harci dalaiban, melyekkel a forra-

¹ Vö. Salamon Ferenc: Irodalmi tanulmányok (Kisf. Társ. kiad. 1889.) 1 : 180.

² Költők és írók : Csokonai, 137. l.

³ Egyébként vö. e sorok írójától Nyr. 37 : 444.

dalmat végigkísérte, mutatkozik az erő kiválóan, ezekben néha már féktelenül tör ki s nyerseséggé is lesz,¹ de ezt is megbocsáthatóvá teszi lelkesedésének és haragjának szikrázó tüze és őszintesége.

Vizsgáljuk mármost pontosabban, tüzetesebben, miben nyilvánul egyéni nyelvének ez a főtulajdonsága, mik a nyelvi, stílusbeli kifejezői ennek a tulajdonságnak. — Elsősorban is mingyárt a verselésben föltűnhet, hogy költőnk nem nagyon szereti a mértékes verset, pedig tehetsége nem hagyná cserben ebben az irányban sem, mutatják némely e nemben írt költeményei, különösen pl. a *Szeptember végén* és mások. E körülményt nem csupán a magyar népdalnak szeretetéből következő utánzása magyarázza, hanem magyarázza az erő iránt való fogékonysága is. Hová lenne e tulajdonság, mivé lenne az erő, ha népdalait Bajza tanácsára mértékben írná? Hiszen akkor a mértékre kellene ügyelnie, arra kellene gondot fordítania s a kifejezések erejét sokszor fel kellene áldoznia a mértéknek. Mennyivel természetesebben jelennek meg erős, határozott kifejezései a magyaros versformákban, amelyek már átmentek vérébe, amelyek vérévé váltak egyrészt a népdalnak, másrészt a kedvelt magyaros költőknek, például Csokonainak a hatására. S csakugyan verselésén sehol sem látszik a keresettség,² amely könnyen föltűnhet a mértékes verselésben s amely kész ellensége a nyelvi erőnek.³ Az erő csak úgy nyilatkozhat meg a nyelvben is, amint a lélekben van, önként, magától, minden keresettség nélkül. Mivel pedig Petőfi-ől föltehetjük, hogy nagy költői lelkében a gondolat tüstént a megfelelő kifejezésekkel s kiváló lírai tehetségénél fogva magyaros verselési formában jelentkezett, nem kellett sokat rágódnia a formán, nem kellett sokat csiszolgatnia a verseken s így a lelkében nagy helyet betöltő erő megmaradhatott a nyelvben, stílusban, nem lágyult el a csiszolgatás munkája alatt. Egyébiránt ez a körülmény magyarázza meg s teszi érthetővé azt is, hogy miért oly merész sokszor a nagy költő rímelése, miért találunk nála sokszor oly merész asszonáncokat s miért mondhatjuk Salamon

¹ Vö. Beöthy: A magyar nemzeti irodalom történeti áttekintése⁹ 2: 80.

² Ezt már Salamon Ferenc is kiemelte: «A versformák valódi mestere ő, annál nagyobb, mentül kevésbé látszik meg művein (e részben is) a keresettség.» (i. m. 198.)

³ Még Berzsenyinél, az ódai fenség és erő nagy virtuózánál is több helyütt tapasztalhatjuk ezt.

Ferencsel, hogy sokszor »szabálytalanságot vehetnek szemére« (i. m. 181.).

A verselésre csak mellékesen térve ki vizsgálhatjuk tovább, hogy mi módon éri el a költő a nyelvben az erőt. Nagyon sokféleképen. A magyar nyelvnek erre szolgáló minden módját fölhasználja. O. Weise értékes és gondolatébresztő munkájában¹ felsorolja azokat a módokat, amelyek a kifejezés erőssé tételét vannak hivatva szolgálni (persze ő a német nyelvre vonatkoztatja, de ezek a módok nagyban és egészben alkalmazhatók a magyarra is), s mindezeket a módokat megtaláljuk Petőfinél, sőt még egyebeket is.

A nyelvbeli erő már negative is kitetszik abból, hogy költőnk nem szereti a kicsinyítő képzőket, melyek a nyelvet gyengébbé, lággyá teszik s még a kedveskedésben, szerelmes megszólításokban is a szokásos kicsinyítés helyett legtöbbször épen ellenkezőleg a kiemelő, fokozó, túlzó kifejezéseket használja, mint pl. «*Feleségek felesége!*» (3 : 260)² — »Isten veled, szép ifju hitvesem, *szerelmem, lelkem, életem!*» (3 : 406.) — »... *lelkem drága napja, napomnak fénye!*« (2 : 21.).

Nem szereti költőnk a gyakorító ige-képzőket sem, melyek a cselekvések kiélezett voltát mintegy eltompítják s határozatlanabbakká és lágyabbakká teszik őket.³ A gyakorító képzős ige nála rendesen épen mint a cselekvés erősítője szerepel. Tudniillik valamely igét egybeköt ennek frekventatívumával s ezáltal erősen, hathatósan, határozottan kifejezi a cselekvés folytonosságát, tartósságát, pl.:

Rekedt nyögéssel szíja, szivogatja

Anyjának száraz emlejét (Az Apostol)

S jöttek hazafelé, *jöttek, jövőgettek* (3 : 374.)

Úgy *megsírtak; sírdogáltak*

Jobban sem kell (Bolond I.)

S talán épen azért szereti az ismert népmesei szólamot is (*ment, mendegélt*) használni, mert az szintén ugyanilyen szerkezetű. — A gyakorító igékről szólva itt említhetjük föl azt, hogy míg a gyakorító képzőket költőnk nem szereti, addig nagyon sokszor alkalmazza az *igekötő-kettőzését*, amely

¹ Ästhetik der deutschen Sprache, Leipzig 1905. (40—43. l.)

² Idézetemnél rövideg kedvéért nem a költemények címeit, hanem a Havas-féle nagy 6 kötetes Petőfi-kiadás kötet- és lapszámait jelölöm. Athenaeum 1892—96.

³ Vö. Bajza József dr. idézett ért. 17. l.

módon nyelvünk szintén igen határozottan, erősen ki tudja emelni a cselekvés időközönként való ismétlődését, pl.:

János az erdőben mindig beljebb haladt,
Sokszor *meg-megállt* a csodálkozás miatt (J. V.).
Amit mondott, csak úgy töredevezve mondta,
El-elakadt a nagy fájdalomtól hangja (uo.).
Hogyha nem ment dolgom a maga rendiben,
Meg-meghusángolt ő amúgy istenesen (uo.).
Ajkaimra *fel-felröppen* a mosoly (3 : 26.).
— — — Mi mostan a magyar?
Holt dicsőség halvány kísértete ;
Föl-föltűnik s lebúvik nagy hamar (3 : 27.).
Szeretem a pusztát! *be-bekalandoztam*
Tüzes paripámon (3 : 99).
Egy-egy bozontos, bús tinó *el-elbődül* (3 : 277).
S *oda-odanéz*: nem üres-e a jászol? (uo.), stb.

A következő helyen is a használt gyakorító formát ugyanígy, az igekötő kettőzésével teszi határozottabbá, erősebbé: »Mig nőtlen volt: barátinál *el-elkártyázgatott*« (2 : 177).

Ugyanezen okból kerül ki különösen az őt megelőzően, de még az ő korában is divatos lágyító -z és -ng képzőket, melyeknek divatját Kisfaludy Sándor kezdte s melyeket Bajza iskolája nagy szeretettel használt (vö. Bajza József dr. id. ért. 17. l.). — Az is föltűnhet a vizsgálódó előtt, hogy Petőfinél az általános alany használata meglehetősen ritka. Természetesen a lírai költészet lényege is oka ennek, de oka az is, hogy költőnk nem szereti a határozatlan formákat, értelmeket, mindig határozottságra törekszik. Míg például Lehr Arany nyelvéből az általános alanyú mondatoknak valami kilenc-féle szerkezetére tud példákat idézni (Toldi-komm. 327—8. l.), addig e részben Petőfiből nagyon kevés példát hozhatunk föl. Még az esetleg idézhető példák közt is találunk olyanokat, ahol az általános alanyú szerkezet is valami határozott személyre, alanyra vonatkozik, mint pl. »Itt van kész a levél, nincs egy betű híja, és *az ember* ezt mind, mind hiába *írja*«, itt is az *emberen* határozott személyt kell érteni (= én — írom).

Nem használja tehát a lágyságra vezető versformákat, képzőket, kerül ki ilyen mondat szerkezeteket, de annál inkább használja a nyelvnek, stílusnak mindama tulajdonságait, melyek az erőre vezetnek: a szóismétlések mindennemű fajtáját, a figura etimologikát, a rokonértelmű szónak fokozásos hal-

mozását, az erősítő, fokozó szavakat, indulatszókat, kérdéseket, fölkiáltásokat, kötőszóhalmozásokat, ellentéteket stb.

Minden nyelvben az erősítésnek leghasználtabb módja a *szóisméltés*, mely különféle képen történhetik.¹ Petőfinek is ez a leggyakoribb eljárása a kifejezés erősítésében s ez irányban is kétségtelenül fokozólag, fejlesztőleg hatott rá a magyar népdal, amelyben ez a jelenség szintén gyakori. — A szóisméltésnek első s egyszersmind legközönségesebb fajtája az, mikor egy bizonyos szót, melylyel az erőt el akarjuk érni, minden változtatás nélkül kétszer, vagy esetleg többször is, egymásután mondunk vagy írunk. Erre nagyon sok példát hozhatunk föl Petőfi költeményeiből:²

Megy, megy tovább a méla vándor (2 : 246).

Eljön, eljön a szép tavasz! (3 : 291).

Várta, várta, várta, mikor jön már a hír (3 : 23).

Van-e annak, van-e annak szíve,

Ki egy szívet összetörni kész? (1 : 205).

S addig várt, addig várt,

Míg a halál jött el hír helyett hozzája (3 : 22).

Alig várta, alig várta, hogy benn legyen (1 : 226).

Itt volt, *elment, elment* mindörökre,

Megcsalt. Megcsalt! Engem *itthagytott*,

Itthagytott . . . (2 : 390).

Te vagy, te vagy barna kis lány,

Szemem s lelkem fényé (2 : 426).

Te vagy, te vagy, kít annyit vártalak (2 : 215).

Pusztá, pusztá, te vagy a szabadság képe! (2 : 332).

A szerelem, a szerelem, a szerelem sötét verem (2 : 50).

Messze, messze, messze, honnan a madár jó

Tavasz kezdetével,

Messze, messze, messze, hova a madár megy

Hűvös, ködös ősszel,

Messze tengerparton áll a szent sír — — — (3 : 21).

Minden, minden a világon csak álom (2 : 385).

Mi lett, mi lett szép hajadon? (2 : 247).

Mi szép, mi szép volt a halotti ágyon (2 : 212).

Szőke asszony, szőke asszony,

Fehér hattyú, fehér hattyú!

¹ Vö. *Weise* id. munkájának 40–43. l.

² Talán fölösleges is mondanunk, hogy a kiemelt nyelvi sajátságokat nem mondjuk Petőfi egyedül és kizárólagos tulajdonainak. Előfordulhatnak ezek más költőknél is, megvannak ezek részben a népnyelvben is, — de Petőfi nyelvére jellemzőkül tüntethetjük föl e sajátságokat, mivel igen gyakoriak s szembetűnők nála. Épen e gyakoriság szól amellett, hogy ő nyelvünknek a kifejezést erőssé, kiemeltté tevő sajátságait keresi, mert az felel meg egyéniségének.

Sorsod olyan fekete,
Mint a holló, mint a holló (3 : 56).
 A fájdalom féreg, mely *lassan, lassan*,
 De nem fáradva, folyvást rág belől (2 : 205).
Föl, föl barátom, drága minden perc (3 : 263).
Jaj, a hátam, jaj, a hátam oda van! (2 : 30).
 Készül föl Budára jó Hunyadi László.
Ne menj fel, ne menj fel! . . . (3 : 337).
Addig feled, addig feled, csak feled,
 Míg a szíve bánatában megreped (2 : 166), stb.

Mіндеzekben a szóismételekben az ismételt szók közvetlenül egymás mellett állanak. Az ilyen szóalakzatot (figura) szókettségnek (epizeuxis) is nevezik stilisztikáink.¹ Ehhez legközelebb áll az olyan szóismételek, amelyben szintén minden változtatás nélkül ismétli a költő az erősen kiemelendő szót, de nem közvetlenül egymás mellé helyezi őket, hanem más szó vagy szavak is állanak közben, pl.:

Messze vagy most, messze tőlem jó barát! (2 : 6).
Zengj tehát, zengj, édes lantom (3 : 439).
Itt ringatták bölcsöm, itt születtem.
Itt boruljon rám a szemfödél, itt
 Domborodjék a sír is fölöttem (2 : 124).
Sírt nekem, sírt és koporsót (2 : 23).
 Szabadság, istenem, *csak azért* élek,
Csak azért, hogy egykor érted haljak én meg (2 : 332).

Sokszor az ismétlés a mondatok, vagy verssorok elején van s ez az, amit stilisztikáink 'előismételeknek' neveznek (l. Négyesy 203.), pl.:

Nem borul el soha én miattam,
Nem borul el fényes homlokod (3 : 318).
Csak néha sóhajt kinn az őszi szél,
Csak néha sóhajt ott benn az anya (1 : 242).
Utószor látlak én, szívem szép tavasza,
Utószor szólt itten furulyám panasza ;
Utószor ölellek, *utószor* csókollak,
Örökre elmegyek, *örökre* itt hagylak! (1 : 12).
Egy napja van csak az égnek,
Egy holdja van csak az éjnek,
Egy isten van a világon,
Egy, csak egy a kívánságom (2 : 427).
Eljő az éj, *eljő* az éjféli (2 : 217).
Láng a szívök, *láng* a szemök (3 : 431).

¹ L. pl. Négyesy László : Stilisztika (Lampel, 1895) 203. l.

A bor éleszt, a bor éget, mint a csók (2 : 20).

Gyors a madár, gyors a szélvész,

Gyors a villám ;

Hanem az alföldi betyár

Még gyorsabb ám! (2 : 229).

Ne dögönyözzé kend csikóit,

Ne dögönyözzé kend kocsis (3 : 101).

Fehér volt a világ, szép

Fehér hó este be (3 : 442).

Gyakran a szóismétlésben levő erő még meg van nagyobbítva Petőfinél. Tudniillik a megismételt szó valami jelzővel vagy fokozó kifejezéssel még erősebbé van téve, pl.:

A faluban csend, néma csend van (2 : 246).

Pusztá van körülém, széles hosszú pusztá (3 : 353).

Mondhatnék esküt, hosszú és nagy esküt (3 : 102).

S mondhatnék hosszú és nagy átkot (uo.).

Miljom átok! bort a billikomba,

Részegítő, lánghullámu bort! (3 : 12).

— — — minden a világon

Csak álom, tünedékeny álom (2 : 385).

— — — vitorlájok hányja, egyre hányja

A cigánykereket (3 : 355).

Egy, csak egy a kívánságom (2 : 427).

Tudjuk, hányat vert az óra, tudjuk ám! (2 : 32).

Hejh, az volt ám még az ember,

Biz az ám! (2 : 68).

A szóismétlések közé tartozik Petőfinek az a kedvelt eljárása, mikor ugyanazt a jelzőt több szóra vonatkoztatja s ugyanazon tulajdonságnak több jelzett szó mellett való kiemelésével ad kifejezést annak az erőnek, amellyel valamely érzélem vagy gondolat a lelkét eltölti, pl.:

* *Mellette kis patak és kis madár zenge (1 : 226).*

Ma piros bor, holnap majd piros vér (3 : 416).

Te kis madár ott a falon, te

Szabad világnak szabad vándora (1 : 334).

Nincs sehol a régi rozsda,

Régi szenny, és régi gond (1 : 210).

Sehol sem várt rá meleg ház

És meleg szív odabent (3 : 187).

Hófejér aggastyán volt az úr,

Hófejér bajússzal és szakállal (1 : 193).

Itt maradunk mi a magyar hazában,

Ezt megvédjük mindhalálig mindnyájan,

De magyar ruhával és magyar szóval,

És a magyar háromszínű zászlóval. — stb.

Hogy mennyire megnyilatkozik az erő ebben az eljárásban, hogy milyen erős hatásúak az ilyen kiemelt jelzők, mutatja az a körülmény, hogy az ilyen jelzők figyelmünket akaratomkon kívül is megragadják, még olyankor is, amikor minden különösebb figyelem nélkül olvassuk a költeményeket.

A szóismétlésnek egyik fajtája az is, mikor ugyanazon tőnek különböző ragos vagy képzős alakjait állítja össze a költő, pl.:

Nemes bizalommal László Budán termett.

Ássák a zsványok, ássátok, ássátok

Alája a vermet! (3 : 339).

Hidd el szép a világ, hidd el szép az élet,

Ha *vehetünk*, mért ne *vennénk* örömből (3 : 115).

Történnek egyre és *történtenek* (2 : 342).

Kit *szeretnék*, ha tégedet nem *szeretnék* (2 : 57).

Az asztalra téve *reszketett* a lámpa ;

Tán szerelemföltés volt *reszkető* lángja (1 : 231).

Bennem a *gondolat gondolatot* kerget (3 : 114).

Oh e *kertben kert* volt életünk (2 : 449).

Lám, csak *jó* az isten, *jót* ad! (3 : 289).

S így éltük által az egész tavaszt,

Ajk ajkon, kéz kézben, szív szíven (1 : 139).

Honán küll a fiú, *honában* a patak

Magas hegyek között együtt vándorlanak (2 : 7).

Az elnémult patak *honát* veszette el,

A dalra kelt fiú ismét *honára* lel (uo.).

Szép vidéknek szépséges leánya. — stb.¹

Az erő nyilatkozik meg az olyan mondatokban is, amelyekben a költő ugyanazt a szót, rendesen igét, a tagadó partikulával köti össze és így állítva-tagadva fejezi ki sokkal erősebben, nyomósabban valamely cselekvésnek vagy dolognak nem tudását, bizonytalanságát. Az ilyen használatokban megint bizonyosan hatott rá a népnyelv, melyben ez gyakori (pl. a népmese-kezdetek: *Hol volt, hol nem volt* stb.). Itt megint nem mondjuk azt, hogy ez Petőfinek kizárólagos sajátja,² hogy más költők nem használják e módot, mert bizony használják (l. Lehr: Toldi 277. l.), de Petőfi nagyon gyakran alkalmazza, mert érzi benne az ő egyéniségének megfelelő erőt; pl.:

¹ Ugyanazon alakú szónak más értelemben való ismétlése, az úgynevezett *szójáték*, Petőfinél már ritka, mert ez már nem az erő kifejeződése, hanem az elnésségé. Ilyen ismétlés csak a következő tűnt föl nekem: *Esik, esik, esik, csókeső esik*, az én ajakamnak nagyon jól *esik* (2 : 169). — Ilyesfajta még: *Nem hiába, hogy cseh volt, de hejh csehül is álla* (3 : 357).

² Vö. 14. l. jegyz.

Tudj' isten *mit érzek, mit nem érzek* (3 : 116).

Élek? nem élek? szinte nem tudom (2 : 208).

Hogy mult el, hogyan nem,

Azt nem tudja senki (1 : 212).

Mi okért, mi okért nem?

Arról nincs tudomásom (A helység k.).

Hogy ért Wesselényi, hogy sem táborába,

Mint tudhatnám én azt (Szécsi M.).

De ki írná le azt, leírni ki tudná,

Mi volt és mi nem volt Mária szívében (1 : 228).

Mit szóltok rá, mit nem szóltok,

Mit nem szóltok, semmi gondom (2 : 258).

Meddig tartott, meddig nem a lakodalom,

Nem tudom (1 : 235).

Isten hozzád, nőtlenség barátom!

Haragszol vagy nem haragszol rám (3 : 171).

Úgy is holtig él az ember, költeni *ha mer,*

ha nem mer (2 : 42).

Kimondjam-e, vagy ne mondjam?

Eh, kimondom (2 : 258).

Szintén a népnyelvből való s itt említhető az a sajátság, hogy a személyre és dologra vonatkozó kérdőnévmás együttesen használva az egyenes és függő kérdést a kérdés kiemelésével erősebbé teszik: Elmondotta János, hogy *kit* és *mit* keres (Ján. V.); Hadd mondjam én meg, hogy *ki* és *mi* vagy (3 : 130) stb. — Az állítás erősítésére sokszor épen a tagadó partikula szolgál, még pedig legtöbbször az olyan felkiáltó mondatokban, amelyek csudálkozást, meglepetést, szörnyűködést fejeznek ki. Hogy mikép lehetséges, hogy a tagadás nyomósítja az állítást, itt nem fejtegetjük, nem is tartozik ide, mint a magyar nyelv egyik negatív mondszerkezete;¹ itt csak célunkhoz képest megállapítjuk és példákkal igazoljuk, hogy ez a nyelvi sajátság sűrűn előkerül Petőfi nyelvében:

Ime, *nem megmondtam?* A lugas mélyében

Űl, mint a csalogány... (A táblabíró).

Mennyit *nem* akart felelni

E beszédre az aggastyán! (Bolond I.)

Lopott, rabolt, és tudj' az ördög,

Még mit *nem* mívele! (2 : 63).

Tudom, hogy engem mennyire szeretnek,

És mit *nem* lesznek értem tenni készek (Az ap.).

¹ Fejtegetését elég bőven megtalálhatni Lelr Toldi-kommentárjában (321. l.) és egyebli is.

Csakhogy, csakhogy amíg jön egy ilyen dalnok,
Addig hány keserves nyávgóást *nem* hallok (3 : 205).
Mit *nem* fognak rám a gonoszok!
Hogy én istentagadó vagyok, — stb.

Igen gyakran él költőnk az úgynevezett figura etimologikával, annak minden fájával, mert ez is nagy erőt ad a költői nyelvnek. Ez voltaképen szintén az ismétlés egyik fajtája s abban áll, hogy »ugyanazon gyökér több származékát hozza össze a fölhevült beszéd« (Négyesy i. m. 203. l.). A legszorosabb értelmű s a költői nyelvben leggyakoribb formája a figura etimologikának az, amikor valamely ige az ugyanazon gyökérből származó főnév tárgyesejét veszi maga mellé. Ilyen nagyon sok van Petőfi nyelvében, de ugyanazok, amelyek nála előkerülnek, megvannak részben a népnelvben, részben más költőink nyelvében is, mint pl. az *életet élni* (ez általános nyelvi fig. etim.) stb.:

Ne sajnáld őt, *éli* már ő
A mennyei *életet* (3 : 187).
Hazámért *vívok* véres *viadalt* (3 : 407).
Négy hosszú nap *csatáztunk*
Rettentő vad *csatát* (3 : 442).
Alsod, természet, téli *álmodat* (2 : 353).
S ha még tovább *fonnám* e *fonalat*
Szívem repedne meg a nagy kín alatt (2 : 103).

Eredetinek, Petőfi alkotásának tarthatjuk Lehrrel (a szokott *harcot harcolni*-ből) a következőt: »Midőn a háborgó életnek kemény *harcát kiharcolá*« (2 : 280). — Már tágabb értelemben vett figura etimologikák azok, amelyeknél nem tárgyeset szerepel, hanem például valamely határozó: *Szerétek* én szent *szerелеmmel* (2 : 406); *haragudni* fogok majd hosszú *haraggal* (3 : 139); *kegyelmesen megkegyelmezek* (3 : 180) stb. Ebbe az osztályba tartoznak aztán azok a példák is mind, amelyeket Rubinyi hoz föl említett értekezésében (463. l.), t. i. a különös szuperlatívusok, a bibliai *szentek-szentje*-félék. Ezek azonban inkább heveségével, nyugtalanságával hozhatók kapcsolatba, s azért részletesebben majd a következő fejezetben szólunk róla. — Mint tágabb értelemben vett figura etimologikákat, ide sorolhatjuk még az ilyeneket:

Álmaimnak nem volt vége, hossza
S *szebbnél szebbek* voltak álmaim (3 : 191).
S jutott eszembe számtalan

Szebbnél szebb gondolat (2 : 77).
 Csak úgy omlanak most hozzám
 A szebbnél szebb levelek. —
Piszkosabbnál piszkosabb csárdák (3 : 171).
Vasnál vasabb falak (3 : 261), stb.

Ugyancsak tágabb értelemben vett figura etimologikák a *nőttön nő-félék*, amelyek szintén szolgálják az erősítést:¹ És napról-napra *nőttön nőtt* ez ür (1 : 133); Köztem és közte *folyton folyva* tart a háború (2 : 29) stb.

A figura etimologikának különféle fajtáit megvizsgálván, még csak Pónori Thewrewk Emil szavait idézzük, aki ennek a nyelvi jelenségnek szintén nagy erőt tulajdonít: »Mennyi *erő* s ennélfogva költőiség is rejlik a figura etimologikában, meg-látszik abból, ha például egybe hasonlítjuk ezeket: *fogadást fogad* és *fogadást tesz*.«²

Szóisméltés számba megy a *szóhalmozás* is,³ azaz a rokon jelentésű szavak egymásután való fölhozása, mely szintén erőssé teszi a kifejezést. Erre is sok példát idézhetünk Petőfiből:

Komor, mogorva férfiú volt Orbán (2 : 231).
Mária csendesen, némán nézte a hőst (1 : 233).
 Perenna *némán és merően* állt,
Némán, merően, hidegen, fehéren (1 : 155).
Szívem, lelkem összetépje! (2 : 193).
Lelkem, testem majd megveszi a hideg (2 : 16).
Nyelves, szájas mind az asszony (2 : 42).
 Fölugrik, az urfit megrohanja :
Gyilkos, zsivány, gaz, lator, haramja! (Szilaj P.)
 Hosszú gyáva tespedésben
Pang, sínlődik e haza (2 : 68).
 Fájdalmam szélvészre *kitombolt, elzúgott, megszűnt,*
 jelenyésze (2 : 219).
Zúg, süvölt és *szaggat* és *ront* és *bont*
 Bennem a föllázadt fergeteg (2 : 295).

Ezek közül a példák közül sokban *fokozás* (*gradatio*) is van, ami aztán még inkább nyomósítja, erősíti a kifejezést. Ilyen fokozó szóhalmozások még ezek is:

¹ Az ilyen kifejezéseket, melyekben az ige nyomatékosítására rokon tövű ige nevek szolgálnak, *Pott* is a fig. etim.-ák tárgyalásánál sorolja föl *Doppelung* című munkájában (151. s köv.). — A magyar e tekintetben igen változatos: *félni félnek* (Enni nem ettek mást, mint levegőgeget, János V.), *kérve kér, folyton foly* (ezekre nézve vö. Corp. Grammi. 272, 325, 582; Nyr. 1 : 127–8 stb.).

² Figura etymologica. Nyr. 3 : 387. — A fig. etim.-ra ezenkívül és stilisztikáinkon kívül különösen I. Lehr Toldi 176. és 329–31.

³ L. Négyesy i. m. 203.

Meleg, forró barátságot kötöttek (1 : 267).

Minden *tiszta, fényes*, mint a

Katonaruhán a gomb (1 : 210).

Lopott, rabolt és tudj' az ördög,

Még mit nem mívele (2 : 63).

Itt hagytak, elmentek,

Nem is jönnek vissza (3 : 458).

Mert *szeretem, hön szeretem, imádom*

Gyalázatában is nemzetemet (3 : 28).

A búbanat szívet rágó ürgefi,

Borral lehet, borral kell kiönteni (2 : 19).

Háza, kertje, földje, pénze, mindene volt (2 : 264).

Az erő magyarázza meg azt is, hogy Petőfi nagyon szereti a *hatalmas, szörnyű, rémes* stb. efféle erős hatású mellékneveket alkalmazni, még pedig egyrészt valamely főnév erősítésére mint jelzőt, másrészt valamely cselekvés erős kiemelésére mint határozót. Mindkét használatra idézünk egypár példát:

a) *jelző*: Lett is nemsokára *szörnyű* rendzavarás (J. V.).

Négy hosszú nap csatáztunk

Rettentő vad csatát (3 : 442).

Jancsi ereiben sem folyt víz vér helyett,

Szívében *hatalmas* tusa keletkezett (J. V.).

Itt húzom ki az éjet,

S ez nem lesz *módnélküli* mulatság (A helys. k.)

Szép Tünderországban *éktelen* sok a kincs (Szerelem átka).

Szomjaim *Krisztustalan* nagyok (2 : 101).

Oh hogyha szétönthetem köztetek

Azt a szilaj *veszett* gyűlöletet (3 : 426).

Veszett szél, te még mindegyre tombolsz (2 : 345).

b) *határozó*: Eger borával sűrítik úgy is sűrű véreket,

Mely ereikben *rémesen* kereng (Salgó).

Szörnyen zengett az ég (J. V.).

Kegyetlenül gyanakodni kezdett (Szilaj P.).

Két öles a nyele, három a kötele,

Irgalmatlanul elkezd pattogni vele (3 : 172).

Csúfolták az öreget *keményen* (3 : 451).

Védelmezték azok *csúnyául* magukat (J. V.).

Igy ballagott János, bámulva *mód nélkül* (uo.).

Ismét fölkel a kritikus-csapat,

Ismét *veszettül* zúgnak ellenem (3 : 106).

Nyárnak és *veszettül* fűtött kemencének (Lehel v.).

Ugyancsak ilyen fokozólag erősítő szerepe van például az ezer számnévnek az ilyen jelzői használatában:

Egyszerre lelkemet ezer,
 Mennykő csapása érte (2 : 195).
 Mária fogadta, egyedül várt rája,
 Egyedül? Nem! együtt ezer szépségével (Szécsi M.).
 S milyen fény! százezer villám
 Nyargalózik körüllem (3 : 137), stb.¹

A tagadó mondatokban is szereti költőnk az erőt, az erős tagadást. S itt különösen kitűnik nyelvünk kifejezésbeli gazdagsága. Így pl. a *semminek* nagyon sok erős, hatásos körülíró kifejezése van a népnyelvben, s Petőfi ezeket szereti használni. Amit ma úgy szoktak kifejezni, hogy 'egyáltalában semmit sem ér', azt ő s a nép úgy mondja: 'nem ér egy fatatkát, hajtófát, pipadohányt sem' stb., pl.:

Pipa dohányt sem ér az élete (2 : 73).
 Ott kinn hagyott három bojtárt,
 Egy sem ér egy *hajtófát* (3 : 252).
 Hogy kimúlj, *szikrát sem* fíraszdz magad (2 : 286).
 Te is leány vagy, édes angyalom,
 Egy *szikrával sem* jobb a többinél (2 : 277).
 Egy *sziporkát sem* felel a gúnyra (3 : 451).
 Egy *kukk* dicsőséget se hoz (3 : 521).
 Egy szó kevés, de annyi
 Sem jöhetett ki az ajkán (Bolond I.)

Erős tagadás van az ilyen, szintén a népnyelvből vett szólásokban is: Puszta föld ez, ahol most járok, *Istenért sem* látni virágot; Midőn már ott jártam, ahol *fizetésért* sincs emberi lábnym (3 : 99).

A gondolatnak erős kifejezését nagyban segíti az ellentétes értelmű szóknak összehozása, s ez Petőfi nyelvének egyik nevezetes tulajdonsága. Az ő költeményeiben lépten-nyomon valami éles, erős ellentét ragadja meg figyelmünket. Ifjú, szenvedélyes lelke, mely oly végletes, szereti az erős ellentéteket. Akit vagy amit Petőfi ma szeret, azt holnap már nemcsak nem szereti, hanem gyűlöli:² ez a szélsőségeket

¹ Ettől megkülönböztetendő az *ezer* számnévnek az olyan használata, amikor számnévként van ugyan használva, de nem határozott mennyiséget jelent, hanem — mint a népnyelvben — sokat, számtalant: Mikorra a patak vize tülkörré lett, melybe *ezer* csillag ragyogása nézett (János Vitéz). Vö. ezzel más számnévnek ilyen, nem határozott értelemben való, használatát: Délibábos ég alatt kolompol Kis-Kunságnak száz kövér gulyája; Messze vagy, de baka koromban *hetvenhét*szer annyit gyalogoltam; Nem volt Zöld Marcinak *hét* országban mása (3 : 74) stb.

² Ómaga mondja: Legyek képes, aki hogyan érdemli, teljes szívből szeretni és gyűlölni (3 : 5).

magában egyesítő lélek nyelvében is megnyilatkozik s ez magyarázza a sok ellentétet. Különösen jelzős szerkezeteiben van nagy szerepe az ellentétnek. Ugyanazon mondatban két vagy több szó mellett az egymással ellentétben levő tulajdonságokat emeli ki s ez nagy erőt ad a kifejezésnek. Két tulajdonság között lehet az ellentét gyengébb vagy erősebb s minél nagyobb az ellentét, annál nagyobb erővel hat ránk. Például ellentétbe állítja a költő a 'fehér' és 'piros' szokat is, de ezek természetesen nem tesznek olyan erős hatást ránk, mint amikor a 'fehér' és 'fekete' szók kerülnek össze egymással. De a gyengébb és erősebb ellentétek erőbeli hatása nagyon jól kitűnik a sok idézhető példából:

- Fehér volt a világ, szép fehér hó este be,
 Úgy omlott a *piros* vér a *fehér* hóra le (3 : 442).
 S a *piros* vért oda vágja Zsigmond *fejér* orcájára (3 : 434).
 Izzadott a török véres veritéket,
 Tőle a *zöld* mező *vörös* tengerré lett (1 : 30).
 Én teremtöm, ugyan hogy is teremhet már
 Olyan *sötét* szemben olyan *fényes* sugár. —
 Hazánk szentje, szabadság vezére,
Sötét éjben *fényes* csillagunk (3 : 313).
 Van egy *fehér* ház a faluban,
 Hol egy *fekete* szemű leányka van (2 : 363).
 Mária fogadta, egyedül várt rája,
 Egyedül? nem . . . együtt ezer szépségével,
Fehér kebelével, *fekete* hajával (1 : 231).
 Mélyen belenézem *fekete* szemedbe,
 S *fejér* kezeckédet tartottam kezembe (2 : 423).
 Inkább ma *száraz barna* kenyeret,
 Mint holnap *lány fehér* cipót, apám (1 : 243).
 Lehajtom fejemet árvafűz módjára,
 Nem *lány* kebeledre, de *kemény* fejfádra (2 : 219).
Fejér bor, *szőke* lány, *fényes* nap,
 Hatottak egykor lelkemig;
Vörös bor, *barna* lány, *sötét* éj,
 Kedvem most bennetek telik (2 : 336).
 — — — eddig terjede
Hosszú éltem *rövid* története (2 : 337).
 Az égen tündökölve ballag
 A *nagy* hold s a *kis* esticsillag. —
Vén Budavárában van *ifjú* menyasszonyom (3 : 338).
Ifjú lánya a *vén* télnek, kedves kikelet (3 : 317).
 A *vén* halász *fiatal* leánya (1 : 170).
Kevély tölgyfák alatt *szerény* virágok (2 : 392).

Sírásodnak *bánatos* zajába beleolvad *örvendő* dalom! ---
Rút életemnek ez a *legszebb* órája (1 : 19).
 S *vad* ifjúvá lett a *szelíd* fiú (1 : 153).
 Berekeszem a *szelíd* galambot
Vérszomjas vadállatok közé? —
 Ma *meleg* csók, holnap *hideg* halál (3 : 416).
 Kora még tenéked sírba fekünnöd le,
Éktelen halotti szemfedőt borítani *ékes* szemeidre (3 : 338).
 Feledtesd el velem a *gúnymosolyt*,
 Mely *lángszerelmem* *jégjutalma* volt! (2 : 159).

Igen hatásos épen a megnyilatkozó erőnél fogva az ellentétnek olyan alkalmazása, mikor az ellentét nem két külön szónak jelzővel kiemelt tulajdonsága közt van, hanem amikor az ellentét a jelző és a jelzett szó közt jelentkezik, amikor a jelző a jelzett szó megszokott tulajdonságának épen az ellenkezőjét fejezi ki, pl.:

És az asszony *félénk bátorsággal*
 Farkasszemét néz a haramjával (2 : 340).
Édes kín lesz laknom itten (2 : 213).
 Szívünknek ezt a *bús örömet* sem hagyta (vö.
 [édesbús emlék, 2 : 218].
 Édes lesz nekem e *keserű jutalom*. —
 Amazoknak a *ládáik*, minékünk *szíveink* telvék...
 Az milyen *szegény gazdagság!* Ez milyen *gazdag*
 [szegénység! (3 : 255).

Az egymással ellentétben levő ígéret is szereti költőnk összehozni, de főneveket, határozószókat stb. is, mint a következő néhány példából is kitetszik:

Építs vagy *ronts*, mint a vihar (3 : 6).
Megfagy a szív, ha nem szeret,
 És ha szeret, *megég* (2 : 405).
Égő pipám *kialudott*,
Átvó szívem *meggyúladott* (2 : 50).
 Egem *ki nem derül*, ha jó a kikelet,
 Egem *be nem borúl*, ha látom a telet (2 : 33).
 Évek *érkezének*, évek *távoznak* (2 : 114).
Fényes nap a szív öröme,
Sötét felhő takarja be (3 : 38).
 Nincs semmi *örömem*, nincs semmi *bánatom* (2 : 34).
 Most barátom, küzdjünk, hadd legyen
Győzedelmünk vagy vitéz *halálunk* (2 : 276).
 Zengj tehát, zengj, édes lantom,
 Zengd ki, ami benned van,

Ragyogóan és sötétén

Szomorúan és vígan (3 : 439).

Magasan röpülő szellem

Súlyedt a *mély* semmisségbe (3 : 247).

A mennybe *föl*, vagy sírba *le*,

Mindenhová követlek (2 : 196).

— — — *édesen* szíva a *keserű* életet (1 : 260).

Sötétre festi a *fejér* szívet,

S fejérre festi a *sötét* haját (2 : 401).

Az élet rövid béke és hosszú harc,

És a halál rövid harc s hosszú béke (3 : 39).

Ottan szebb az *éj*, mint *itt*en a *nap*,

S szebb a tél, mint *itt* a *kikelet* (2 : 398).

Kívül a síron nyílik a virág

S belül a sírban féreg és halott van (2 : 271).

Külömben, mennyire szereti költőnk az ellentéteket, legjobban kitűnik abból, hogy egész költeményeket tudunk fölhozni, amelyekben elejétől végig ellentét van kiemelve, pl. a *Félre mostan . . .* címűben (2 : 326) szembeállítja a *bűt* és a *jókedvet* (a *bű*: fekete, nehéz sisak, a *jókedv*: tarka, könnyű csákó, a *bű*: lándzsa, a *jókedv*: virágbokréta stb.); vagy ugyanígy húzódik végig az ellentét pl. a következő versekben: *Átok és áldás* (2 : 386), *Felhő és csillag* (2 : 272), *Bűm és örömem* (2 : 274) stb.

Mindenért lelkesedő, minden dologtól költőileg ihletett lelkének természetszerű megnyilvánulása az a sok fölkiáltás, mely elárasztja egész költészetét. Mikor a természet szépsége elbájolja, elragadja, önkéntelenül is fölkiált: *Oh természet, oh dicső természet!* (3 : 31), mikor valami szép gondolata támad, mely elragadja, fölkiált: *Oh mily szép, mily édes gondolat!* (2 : 312), ha mások boldogsága ihleti, megint fölkiált: *Én istenem, be boldogok lehetnek!* (2 : 398) stb. Ezekben a fölkiáltásokban szintén nyelvének ereje mutatkozik. Ugyanez a fölkiáltó hajlam magyarázza azt a sok indulatszót, mely lépten-nyomon erősíti nála a gondolatot. Nagyon sok és különféle indulatszókat használ s ezek az elragadtatást, meglepést, csodálkozást stb. erősítve fejezik ki, pl.:

Ejh, mi a kő! tyúk anyó kend

A szobában lakik itt bent? (3 : 289).

Ejnye! mi az istennyila! Üres már a ládafia? (2 : 64).

No de semmi, jó az isten (3 : 324).

Eh! mért gondolkodnám? (3 : 3).

Kimondjam-e vagy ne mondjam? *Eh*, kimondom! (2 : 258).
 — — — *Eh*, bolond a világ s az lesz örökre (3 : 105).
Hah, ki eddig csupa jég volt, most olvad (3 : 291).
Oh fej, *oh* kebel, te kettős átok életem felett (2 : 24).
 Tej kell, biz a, tej . . . *hóh*, se baj (1 : 258).
 A legszebbtől egy virágot kérek,
 Akkor aztán, akkor újra *hajrá!* (3 : 144).
Hm, biz a nem tréfa volna (2 : 64).
 Ezen az úton itt? *dejsz* erre ne menjen (1 : 52).
 Hát még a virágok! . . . *hú*, azok voltak ám! (1 : 55).
Jaj pedig be ihatnám! (2 : 267).
 Adj én nekem . . . *hó*, első a haza (2 : 267).
Ninini: ott az ürge,
Hű, mi fürge, mint szalad (3 : 88).
Hja, öcsém, velem a sors furcsa táncot jár (2 : 29).
No hanem hisz ugyan volt is mit látnia! (1 : 55).

Sok szitokszó is található Petőfi költeményeiben s ezek is itt, az indulatszók mellett említhetők, mert ezek is egy indulatnak, a bosszankodásnak erős megnyilatkozásai, pl.:

Arra sincsen gondja.
 Mire van hát? *Ebugattát!* (3 : 88).
 Jertek barátim, van egy-két forintom,
 Hágjunk nyakára, a *rézangyalát!* (2 : 99).
A keserves voltát! rugaszkodj utána (J. V.).
 S lábad elé ha ellenség botlik,
 Rúgd agyon az *ilyen-olyan adtát!* (3 : 145).
 El az egész kerületbe
 Lókeresni, *szedtevette!* (3 : 253).
 Mi szépek ők, mi szépek, *teringette!* (2 : 233).
Láanggal égő teremtette! (2 : 49).
 Hát ember az, akit ott látsz? *mennykő!* (2 : 69).
Miljom átok! bort a billikomba! (2 : 12).
 Ejnye! *mi az istennyila!* (2 : 64).

Nyelvünknek a bosszankodás kifejezésére a szitokszók használatán kívül még egy-más módja is van, t. i. azt a főnevet, amely a bosszankodást okozó fogalmat jelöli, birtokraggal látja el. Ezt a módot is megtaláljuk Petőfinél: Istentelen legye! Ingerkedik velem (2 : 81), Adta finnyás közönsége! (2 : 60), Háborogj hát, istenadta ideje (2 : 26) stb.

Petőfi nyelvének erősségét nagyban fokozzák még a gyakran használt olyan kérdések, melyekben már a felelet benne van (szónoki kérdés). Mennyivel erősebben fejezik ki a gondolatot az ilyen kérdések, mint a rendes állítások, meg-

győződhetünk róla, ha a kérdést rendes állítássá alakítjuk át.
Ilyenek pl.:

Van-e egy marok föld a magyar hazában,
Melyet honfivér még nem áztatott? [vö. erőre nézve: nincs
egy marok föld sem a magyar hazában, melyet...]
S melyik asszonynak nincs kedvére, ha tetszik? (1 : 224).
Oh természet, oh dicső természet!
Mely nyelv merne versenyezni véled? (3 : 31).
Ki gondolná, ki mondaná, hogy e hely csatátér? —
Az asszony ne látna férfiak lelkébe?
Ne látná, mennyire hatott be szépsége? (1 : 224).

A gondolatnak nyomatékosabb, erősebb, hatásosabb kife-
jezésére szolgálnak még a kötőszó ismétlések is, pl.:

Zúg, süvölt és szaggat és ront és bont
Bennem a föllázadt fergeteg (2 : 295).
És kinyílt az ajtó és bejött a lány (1 : 204).
S a csikósok kurjantása hallik,
S pattogása hangos ostoroknak (2 : 123).
Az erdőnek madara van,
És a kertnek virága van,
És az égnek csillaga van,
S a legénynek kedvese van (3 : 113).
Csak úgy virág, ha tarka,
Csak úgy asszony, ha barna (3 : 201).
S nem bánom — csak ilyet adj —
Akár szőke, akár barna, akár kicsiny, akár nagy (2 : 19).
Fiatal is, szép is a menyecske (2 : 9).
Volt is, nem is mienk ez ország (3 : 381).

Az erőre való törekvés magyarázhatja meg az *időnek-
előtte*-féle névutós szerkezeteknek Petőfinél való szereplését,
melyeket különösen Vörösmarty szeretett, de némely más köl-
tőinknél is előkerülnek (pl. Aranynál: Jól tudom, mi lappang
bokrodnak megette; Toldi II.). Az ilyenek sokkal nyomósabbak,
erősebbek, mint a rendes birtokviszony nélküli névutós szer-
kezetek s ezért tanulhatta el ezeket más költőktől az erő iránt
annyira fogékony Petőfi. Ilyenek pl.:

— — — Szeretőmet a földnek alatta,

A szép napot nem láthatom (2 : 273).

Arany kalással ékes rónaság,

Melynek fölötte lenge délibáb

Enyelgve úz tündérajátékokat (2 : 3).

Engem a rendes élet időnek előtte megölne (2 : 70).

Lángfelhőket idéz véres szemeimnek élébe (3 : 140).

A szórendnek Petőfinél elég gyakori fölforgatását is sokszor az erőre való törekvés magyarázza meg. Nem mondjuk, hogy minden esetben, néha a versmérték is oka az inverzióknak, de sokszor, mivel a legfőbb dolgot nagyon erősen ki akarja emelni, a legfontosabb szó előre kerül s a mondat szórendje esetleg eltér a szokottól. Az is kétségtelen, hogy a birtokviszony tagjainak olyan fölcserélése, mikor a birtok a birtokos előtt áll, sokkal nyomósabb, erősebb, mint a megszokott, rendes sorrend. Például mikor Petőfi azt mondja: És hátha *könyvéből szemének* e drága sort olvashatom (2 : 157), sokkal erősebben fejezi ki gondolatát, mintha a szokott módon mondta volna: És hátha e drága sort olvashatom szeme könyvéből. — Ugyancsak nyomósabbá lesz az összetett mondat, ha a mellékmondat megelőzi a főmondatot, mint pl.: Amit érezék és szenvedék, elmondom (2 : 190), Kit nekem rendelt a végzet, a leány ölembe jön (2 : 18), Amióta szerelembe estem, igazán, hogy féleszű vagyok (2 : 313), stb.

De talán semmiben sem nyilatkozik meg Petőfi nyelvének az ereje annyira, mint azokban a hatalmas, erővel teljes jelzőkben, amelyek bizonyos dolognak valamely tulajdonságát túlozva emelik ki. Már föntebb említettük a jelzők használatában mutatkozó erőt, kiemeltük, hogy mennyire szereti a *szörnyű, rémes, iszonyú* stb. túlzó, fokozó, erős mellékneveket jelzőül használni, azt is említettük, hogy mennyire szereti ugyanazon mondatban összehozni az egymással homlokegyenest ellenkező jelzőket, — de mindezeknél fontosabbak azok a jelzők, amelyekről most szólunk. Fontosabbak, mert az erő a legmagasabb fokon s így legvilágosabban nyilatkozik meg bennük s fontosabbak, mert legtöbbször Petőfi alkotásai. Rendesen összetételek, még pedig összetett igenevek; ilyenek:

kebeltépő sóhaj, *szívrepesztő* bánat, *életölő* fájdalom, *léleksújtó* vész, *világdöntő* harag, *világfölgyújtó* szenvedély, *világrendítő* dulakodás, *világborító* fa [el fog dőlni], *földetrázó* viharok, *eget-földet* rázó mennydörgés, *földtrentítő* mennydörgés, *örökké tartó* jelen, *örökvészű* tenger, *hazát-teremtő* harcok, *égbekiáltó* némaság, stb.

Petőfinek sok ilyen jelzős kifejezésében annyi erő van, tömörségükkel olyan sokat mondanak, hogy prózában alig fejezhetjük ki őket másképp, mint mellékmondatokkal: ¹

¹ Egyébként nemcsak jelzős szerkezeteiben találhatunk ilyen tömör kifejezéseket, amelyeket mi csak mellékmondatokkal tudunk a prózában kifejezni; előfordulnak másutt is ilyen-

kürtharsogtatással országokat reszkettető Lehel, *kínzásban telhetetlen bánat, senkitől meg nem zavart* magány, *hadvész után nyerítő* paripa, *aljasságnak sarába süllyedt* nemzet, *arany kalásszal ékes* rónaság, *fenyvesekkel vadregényes* táj, *pirulni kezdő* hajnal, *ember nem járta* földek, *inségterhes* élet stb.

Különösen nagy az erő az olyan mondatokban, amelyekben valamely nagy vagy mély gondolat csattanós rövidséggel találó kifejezési formát kapott, mint például a közmondásokban. S Petőfi nemcsak maga szeret ilyen csattanós rövidségű mondatokat, szentencia-féléket alkotni, hanem épen nagyon gyakran alkalmazza a közmondásokat rövidségük és ebben rejlő hatásosságuk s erejük miatt. Számtalan közmondást szó bele verseibe, így pl.:

- De mért zúgolódom, miért ő ellene?
 Hiszen minden ember úgy arat, amint vet (1 : 234).
 — — — Ez így van,
 Így mossa egyik kéz a másikat (1 : 258).
 De bátorság! aki nem mer, nem nyer (1 : 94).
 S kend ne akadjon fönn azon, mit más csinál,
 Hisz kend sem volt jobb a déákné vásznánál (1 : 8).
 A déákné vászonánál ő se jobb (2 : 33).
 Képzelheted, hogy ingyen nem tartalak,
 Mert ingyen a Krisztus koporsóját sem őrizék (1 : 268).
 Mert a félnék eb mindég ugat (3 : 165).
 Savanyú a szőlő, ugy-e bár? (3 : 171).
 Keblén kenyere, hátán háza
 S szívében jó kedv tavasza (3 : 196).
 Lám, csak jó az isten, jót ad! (3 : 289).
 Olyan volt, mint a Csáki szalmája (3 : 365).
 Természetes, hogy mikor a macska
 Nincs itthon, az egerek táncolnak (3 : 365).
 Ugyan minek számaron a bársony nyereg? (3 : 423).
 Hanem hiszen száz szónak is egy a vége (2 : 237).
 Az ostor, az igaz, hogy pattog némelykor,
 És pattogása fáj, no de: ebsont beforr (2 : 15).
 Hanem mit prédikáltok? késő eső után a köpönyeg (2 : 70).
 De azután annál többet káromkodott,
 Kicifrázta, mint szücs a remek-bundát (3 : 108).
 No de míg másnak fúja kását,
 Meg ne égesse a maga száját (2 : 9).

fajta szokatlan igenévi szerkezetek: Ó volt engemet a rossz útra csábító (3 : 50), És nincsen hely, nincs erőszak, nincs idő szent frigyünk szép kötelékét eltéphető (2 : 5) stb. — Már az ilyenek nem annyira szokatlanok, mert népiesek: Mert nagyon jól voltam én annak tudója (3 : 109), Kukorica Jancsi tán egymaga volt csak nem hallója az elmondott dolognak (1 : 28) stb.

Hja, a sőt a vén kecske is megnyalja (uo.).
 Más szemében ő a szálkát megleli,
 S az övében a gerendát feledi (2 : 33).
 Bejárnák Tolnát, Baranyát velem (2 : 116).
 Vezetném őket, mint nyájt a számár (uo.).
 Azt cselekszem, ami tetszik... tudja Pál, mit kaszál (2 : 86).
 Az időm fut, mint a sánta nyúl (2 : 137) stb.

A közmondások mellett maga is számtalan örök igazságu nagy eszmét, gondolatot testesít meg ilyen rövid formájú mondatokban s ezt is okvetlenül ki kell emelnünk, mint az erő egyik világos megnyilatkozását. Ilyenek pl.:

A boldogság soh' sem késő (1 : 201).
 Megbánás terem a makactság földében (1 : 224).
 Nagylelkű leszek, mert a győzőnek
 Dicsősége a nagylelkűség (3 : 180).
 Munka, tett az élet (3 : 227).
 Abol árnyék nincsen, ott a
 Fényt sem igen látni meg (3 : 241).
 A föld futócsillagjai vagyunk,
 Csak addig élünk, míg leszaladunk (3 : 263).
 Ki tudja, hogy mit hoz a holnap (3 : 302).
 Hatalmas orvos az idő :
 Előbb-utóbb minden sebet befog (2 : 209).
 A nyugalom fele a boldogságnak (2 : 227).
 Ki új útát tör : gaz és tüske várja (2 : 251).
 Míg az ember boldog nem volt,
 Addig meg nem halhat (1 : 201).
 — — — Annál fényesebb a csillag,
 Minél sötétebb az éjszaka (2 : 329).
 Vénség az életnek visszhangja csak (2 : 268).
 De tudjátok : többé ki nem virul
 Az a levél, mely fájáról lehull (2 : 272).
 Féleánk eb a sors, csak csahol (3 : 6).
 Minden Demosthenesnél szebben beszél a tett (uo.).
 Az élet rövid béke s hosszú harc,
 És a halál rövid harc s hosszú béke (3 : 39).
 Egy esztendő a másik sírját ássa,
 Gyilkolják egymást, mint az emberek (2 : 185).
 Fél halál a hallgatás, tőle szinte félek én (1 : 196).
 Igazmondás elhajított kő, hajító fejére visszajő (2 : 179).
 Jól tudom, hogy a mosoly gyakran könnyek álorcája (3 : 58).
 A világ az isten kertje,
 Gyom s virág vagytok ti benne emberek (2 : 27).
 Nem építetek sors kegyére,
 Tűrök, mit fejemre mére, jót, rosszat;
 Mit ma ád, elvész holnap ;

Majd megadja, amit elkap —
 Jellemképe változat (2 : 28), [vö. Horatius.].
 Nyelves, szájas mind az asszony (2 : 42).
 A bor meg a leány hamis (2 : 48).
 A szív üresen nem állhat,
 Kell, hogy legyen mindig lakója,
 Akár öröm, akár búbánat (2 : 206).
 A fájdalom nem éles fejsze, melynek
 Csapásától az élet fája dől . . .
 A fájdalom féreg, mely lassan, lassan,
 De nem fáradva, folyvást rág belől (2 : 205).
 Feleség-hűség járatlan ut,
 Rajta már csak az együgyü fut (2 : 178).
 Tenger a pénz, melyben elsúlyed
 Sok hajó: elv, jellem, becsület (2 : 178).
 Legtüzesebb bor a szép lány csókja (1 : 170).
 Isten drága napját egyre lopni kár (3 : 227).
 Ha az öröm legjobban festi képem:
 Magas kedvemben sírva fakadok (3 : 27), [sírva vigadás].

Költeményeiben, költeményei nyelvében tehát igen nagy az erő s ezen erőteljesség tette sok sorát szállóigévé (vö. Bajza i. é.). Olyan gondolatai közül, melyeket előtte más költők is kifejeztek, érdekes megfigyelni pl. a Bajza József dr.-tól is idézettet. Ugyanazt a gondolatot, amelyet Bajza így fejezett ki:

Adja Isten, hogy hazánknak,
 Mint a nagy király alatt,
 Három tenger partvidéke
 Alkosson határfalat.

Petőfi ilyen erőteljesen adta vissza:

Oh nagy volt hajdan a magyar!
 Nagy volt hatalma birtoka:
 Magyar tenger vizében hunyt el
 Éjszak, kelet s dél hulló csillaga (Honfidal).

Mennyivel erősebb, hatásosabb köntösben jelent meg nála ugyanaz a gondolat, mint elődjénél! Vagy például keresünk egy olyan gondolatot, melyet előtte Berzsenyi, az erő nagy virtuóza is kifejezett s nézzük a kifejezés erejének fokát mindkettejükénél. Hasonlítsuk pl. össze annak a gondolatnak kifejezését, hogy a magyar most elkorcsosult, nem méltó dicső őseihez, multjához. Berzsenyi ezt így mondja:

»Mi a magyar most? — Rút sybarita váz« (A magyarokhoz).

Petőfi meg emígy:

» — — Mi mostan a magyar?

Holt dicsőség halvány kísértete . . . « (Magyar vagyok).

Nem tesz-e Petőfi is ugyanolyan erős hatást ránk, mint Berzsenyi? Bizony, bátran mondhatjuk, hogy Berzsenyi sorai mellé állíthatók az ő sorai, melyekben ugyan az egyes szók külön-külön kiszakítva lágyabbak, mint Berzsenyiéi, de együttes hatásukban nem maradnak el erőben amazok mögött.

Egyébiránt ez az erő több helyütt túlságossá is lesz nála. A heves ifjút sokszor — különösen amikor hazájának ellenségeiről, vagy az őt önérzetében sértő kritikusaírókól szól, avagy nemzetének hibáit ostorozza — elragadja erős indulata, tüzes, izgékony, indulatos, szenvedélyes, lángoló egyénisége kitör belőle s ilyenkor a nyelv legerősebb kifejezéseitől sem riad vissza. Kritikusaírókól szólva bizony el-elfogja a harag s nem válogatja meg a szavakat; ilyenkor találunk nála illetően erős helyeket és ezekhez hasonlókat:

Mit ugattok, mit haraptok

Engemet, hitvány ebek! — — — (2 : 169).

Tudom, hogy kik vagytok, ti nyomorú férgék,

Kik a hátam mögött vakmerőn beszéltek (3 : 397).

Ha férfi bánt, majd karddal felelek,

De a kutyákat csak korbácsolom (3 : 106).

Én is gyűlöltem . . . volt okom reá;

De amióta e bitangokat láttam . . . (2 : 401) stb.

Ugyanígy, mikor az ellenségről szól:

Föl hát, magyar nép, e gaz csorda ellen (3 : 404).

Hollók vagytok ti, undok éhes hollók

De a magyar nép még nem halotti test (3 : 403) stb.

Különösen átkozódásaiban találjuk a legdörgőbb hangot, a legerősebb kifejezéseket. Valóban igaza van Jókai Mórnak, mikor Petőfiről szólva többek között azt mondja: »Átkozódni tudott mint egy daemon és áldani mint egy angyal.«¹ Nemcsak az *Apostol* szörnyű átkára gondolhatunk itt (Az apostol XVI., 1 : 321),² hanem egyebekre is, így pl.:

¹ A Havas-féle Petőfi-kiadásnak Jókaitól írt életrajzi bevezetésében I : XIX. 1.

² Ezt az átkot nem akarjuk itt egybevetheti azzal az írtóztató hatású átkokkal, melyet Dénes Szilárd idéz Kossuthnak egy 1848-ban írott s a néphez intézett kiáltványának végéről, egybevetheti azt a bibliának azzal a helyével, amely Jeruzsálem utolsó veszedelmét és a világ végének jeleit adja elő (Nyr. 37 : 54). Azonban ebben az átkokban is, ha talán nem is ugyanolyan, de mindenesetre hasonló erőt lelhetünk föl.

Isten, küldd e helóta népre
 Földed legszörnyűbb zsarnokát,¹
 Hadd kapjon érdeme díjába'
 Kezére bilincset, nyakába
 Jármot, hátára kancsukát (2 : 411).
 Amiként ti e szegény hazából
 Magatok számúízitek :
 Vesse úgy ki csontotokat a sír
 S a mennyország lelketek! (2 : 159) stb.

Hogy költőnk a szenvedelem legerősebb hangjain is ért szólni, mutatják például az olyan költeményei, mint *Akasz-szátok föl a királyokat!*² Hogy pedig milyen gyűjtő, lelkesítő hangon tudja érzelmeit kifejezni s belénk csöpögtetni, mutatják hazafias költeményei, harcidalai, de talán leginkább a híres *Nemzeti dal*.

Folytathatnánk talán még tovább is az erő nyelvi megnyilatkozásainak bemutatását, de az eddigiekből is elég bőven kitűnik, hogy az az egyéniség, amely az élettel való bátor küzdelemben férfiassá, erős akaratúvá, szilárd meggyőződésűvé, sőt dacossá, haragossá, indulatossá fejlődött: kifejeződik, bemutatódik költeményeinek nyelvében is.

II. A nyugtalanság.

A második kiemelhető és kiemelendő főtulajdonsága Petőfi költői nyelvének, amint bevezetőleg említettük, a nyugtalanság. Ez a tulajdonság is szoros kapcsolatban van egyéniségével. Petőfi izgatott, nyugtalan természet. Élete is mutatja ezt: nyugtalan vándorélet. Nem tud egy helyt maradni, bolyongó. Erős benne a függetlenségi érzés, a korlátlansági vágy, ezért rajongója a szabadságnak. Ifjú ő, igazi lírikus természet. Érzékeny lelkét minden dolog megrezegteii, költőileg foglalkoztatja. Gondolatai korlátlanul, messze el-elröpdösnek, ide-oda csapongnak:

Agyamban egymást szülik a gondolatok,
 S egymást tépik szét, mint vadállatok (2 : 385).

Ebben segíti aztán nagy képzeleti gazdagsága, képzeletének merész röpte, csapongása:

¹ A szabadságért rajongó Petőfinek lehet-e nagyobb átka, mint amikor zsarnokot kíván ?!

² Ebben a költeményében és rokonaiban már «az ádáz gyűlölet tomboló szenvedélye hangzik felénk» (Badics szavai a Remekírók Petőfi-költetének bevezetésében, 32. l.). Salamon Ferenc szerint ez már «a vér realismusa».

Gyúlt képzeletem mint meteor
Fut át a világon és magával visz (uo.).

Ez a csapongás, gondolatbeli nyugtalanság aztán egész természetesen megnyilatkozik költeményeinek a nyelvében is, úgyannyira, hogy jellemzőül emelhetjük ki.¹ Ezt a nyugtalanságot kapcsolatba hozhatjuk természetszeretetével is. Tudniillik az ő rajongóan szeretett alföldje fejlesztette ki nagy korlátlanági vágyát, ugyanez fokozta oly nagyra képzeletét, amely mindig a természet jelenségeinek körében mozog ugyan, de minden korlát nélkül csapongva. Az pedig kétségtelen, hogy ezzel a korlátlanági vágygal és ezzel a képzeletbeli gazdagsággal, csapongással függ össze a nagy nyugtalanság, mely nyugtalan gondolatait nyelvben is követi.

Vizsgáljuk mármost, hogy ez a nyugtalanság nyelvileg miben jelentkezik. Ez mutatkozik már az olyan hatalmas, erős hatású jelzőkben is, amelyeket az erő tárgyalásánál már kiemeltünk, t. i. a *földetrázó*, *világdöntő*-félékben. Ezek, mint látuk, többnyire összetett igenevek s valami mozgással egybekötött cselekvést jelentő igékből lettek. Természetes, hogy a nyugtalan, izgatott természetű léleknek leginkább a mozgás iránt van fogékonysága s azért szereti költőnk a nagy erősségű, nagy hatású mozgásokat, cselekvéseket kifejező jelzőket.

A mozgás mellett a hang iránt is nagy a fogékonysága s valóban, költeményeiben nagyon szereti a dolgoknak, tárgyakkal éppen a mozgását, hangjait megörökíteni. Jelzőinek nagyrésze éppen ezért a hang- és mozgásbeli jelenségek köréből való. Még mikor a csendes, nyugalmas Erdei lakot írja is le, ennek szemlélése közben is az erdőség *susogása*, a rigók *fütyörészése*, a vadgalamb *búgása*, a lombok *rezgése* stb., szóval a hang, a mozgás kapja meg lelkét s éppen ezeket örökíti meg jellemző jelzőiben:

Szalmafödélét beárnyékozza hűsen
Susogó erdőség *rezgő* lombozatja,
Min magát a *vígan fütyörésző* rigófaj
És a *búsan búgó* vadgalamb ringatja (2 : 241).²

¹ Vö. e sorok írójától; Nyr. 37 : 444.

² Egyébként is figyeljük csak meg e költeményt, mindenütt az élet, a mozgás, a hang szerepel benne s még az élettelen dolgok is élettel vannak fölruházva : a virágok, mint kacér lánykák, kandikálnak a víz tükrebe; a nap és a szellő szánakozva nézik a vízbehullt vadméhet stb. — «Petőfi... csak akkor érzi magát jól, mikor körülötte az, ami élettelen, ami holt, testet ölt, s életet nyert.» (Thewrewk Á.: A personificatio Petőfinél. Haza és Külföld, 1885. jan. 1.; 3. 1.).

Vagy pl.:

A *nyerítő* ménes ott legel (2 : 38).
 Beszélgetnek sajkámmal a *fecsegő* habok (2 : 97).
 Magas hegy tetején régi Buda vára,
 Merőn állva néz a *ballagó* Dunára (3 : 388).
 Egy *vágtató* patak folyt a határ mellett (1 : 52).
Reszkető örömmel borult a nyakába stb.

Készakarva vettem olyan példákat, amelyekben a jelzőkben metafora vagy személyesítés rejlik, mert csak ezek bizonyíthatják állításunk igazságát. Neki a nyugtalanságánál fogva valósággal szüksége volt a metaforás jelzőkre s épen azért síflusának egyik föltűnő vonása a díszítő jelzőknek nagy kiterjedésű használata. Megmondjuk azt is, miért volt szüksége. Tudjuk, milyen érzékeny volt az ő lelke. Lelkét, képzeletét minden dolog megihlette, költőileg foglalkoztatta s annyira — mondjuk — föl villanyozta, hogy messze röpdöső, nyugtalan gondolatainak kifejezésére a szavak közönséges jelentései nem voltak eléggé költőiek, nem voltak képesek az ő csapongásával lépést tartani. Ezen a hiányon vannak hivatva segíteni nála a díszítő jelzők, amelyek a szók jelentéseit egy vagy több jellemző tulajdonság kiemelésével költőibbé teszik. Különösen olyankor szolgálják e célt a jelzők, mikor metafora vagy személyesítés rejlik bennök; mert mikor a szobájába betekintő holdról képzelete a kíváncsiság fogalmára ugrik, akkor egészen természetesen kínálkozik neki a *kíváncsi hold* kifejezés:

Mért tekintesz be szobámba?
 Kíváncsi hold!

S valóban, ilyen metaforás jelző szám nélkül kerül elő Petőfinél, még pedig nemcsak az olyanok, amelyeket említettünk, t. i. a hangot, mozgást megérezkítő, hanem egyebek is. Ime egy marékkal belőlük:

Ott tenyészik a *bús árvalányhaj*. — Sík a pusztá, mint a *pihenő tó*. — Tán a *szánakozó csillagok* könnye folyt. — *Néma bánat* mély redői ráncolák. — Az őszi *bús szellő* után jön a süvöltő téli zivatar. — Vitt magával *bánatos haragot*. — Az enyészet gyászlobogója leng a *szomorú csatatéren*. — Szívünknek ezt a *bús örömet* sem hagyta. — *Bűnbánó könnyeid* szüntelen folyjanak a világ végeig. — Sírásodnak *bánatos zajába* beleolvad *örvendő dalom*. — Hol a boldogság mostanában? *Barátságos* meleg *szobában*. — *Bosszuálló* fényel jár előttünk. — Igy írtam én *enyelgő dalokat*. — Illették őt *nyájas enyelgő beszéddel*, stb.

Nyugtalan lelke mindenért rajong s rajongásában és ezzel összefüggő elragadtatásában néha nem is talál megfelelő kifejezést, kénytelen pleonasztikusan egybehalmozni a jelzőket. Így például szerelme elragadja s boldogságában így és ehhez hasonlóan szólal meg:

Ott vár reám, ott vár a végcél, a jutalom,
Az én szerelmes édes kedves kis angyalom! (3 : 123).

Itt van e meleg szobában, s ajka forró ajkamon,
Kedves drága feleségem, édes szép kis angyalom (3:187).

Ugyanez a nyugtalanság, lényének ez a lírikus volta, egyéniségének ez a fiatalsága magyarázza meg Petőfinél a felsőfoknak nagy szeretetét és sűrű használatát. Tudniillik, mikor lelke, mely annyira érzékeny, hogy mint őmaga kifejezi »nagyító üveg módjára jót és rosszat óriási alakban tüntet vissza«, elragadja, akkor ez az elragadott, rajongó lélek nyelvben is meg akar nyilatkozni. Ilyenkor természetesen nem elég neki a közönséges kifejezés mód, eszméi és érzelmei kifejezésére a nyelv közönséges formáival nincs megelégedve, hanem fokozásokra, túlzásokra hajlik s ezáltal közelíti meg a kifejezés az ő lelkében működő nagy nyugtalanságot. A felsőfoknak az olyatén használatai, melyeket Petőfinél találunk, csak ezzel a kulccsal fejthetők meg. Így érthetjük csak meg pl., hogy az ő kedvese miért nemcsak 'szép', nemcsak 'holdsugár', nem is csak 'szép holdsugár', hanem »*legszebbik holdsugár*«. A szőke leányka neki nemcsak 'dicső földi lény', hanem a »*földi lények legdicsőbbike*«, a szabadság pedig, melyet még a szép szőke lánynál is többre becsül, »*az égi lények legdicsőbbike*«. Az ő lelkét nem elégténé ki, ha azt mondaná a cigánynak 'húzd rá vígan', még az sem, ha azt mondaná 'húzd rá a legvígabbat', neki lelkesülten azt kell kiáltania, mert csak az felel meg nyugtalan lelkének, hogy »húzd rá a *legeslegvígabbat*« stb. Egyszóval a felsőfok nála nemcsak azt a célt szolgálja, amit nálunk, hogy több hasonló tulajdonsággal bíró dolog közül az egyiket kiemelje, hanem mint a nyelvbeli kísérője szerepel a költő egyik lelki tulajdonságának:

— — — Mi lelt szép hajadon ?

Felelj, *legszebbik holdsugár* te! (2 : 247).

A te csókod, szőke szép leány, te

Földi lények *legdicsőbbike*! (2 : 320).

— — — Te szép szabadság, te

Égi lények *legdicsőbbike!* (uo.)
 Hejh, cigányok, itt az ablak:
 Most a *legeslegvígabbat!* (2 : 93).
 Eszembe jutottál kicsiny kis leányka,
 Te a nagy világnak *legnagyobb* gyémántja! (2 : 451).
Legtüzesebb bor a szép lány csókja (1 : 170) stb.

Ezzel a nyugtalan s nyugtalansága következtében szer-
 telen természetével kapcsolatosak egyéb felsőfokai is. Ide
 tartoznak azok a szuperlatívusok is, amelyeket Rubinyi a
 Beöthy-Emlékkönyvben kiemelt már (462. l.), t. i. a *szentek*
szentje-félék. Ha mi, közönséges emberek a szépségnek leg-
 magasabb fokát akarjuk megjelölni, akkor azt mondjuk: *leg-*
szebb. Petőfinek ez nem elég, az ő fiatal, nyugtalan s nyug-
 talanságában szertelen lelke a gondolattól, szíve az érzelemtől
 túlárad s azért a felső, illetőleg a legfelsőbb fok képzésére a
 rendestől, közönségestől eltérő eszközre van szüksége. Ilyen
 az a forma nála, amelyet Rubinyi kiemelt s amely a bibliában
 gyakori és talán Kelet rajongó világából való. Ez nagyon meg-
 egyezett az ő egyéniségével s alkalmazta is nagyon sokszor.

Az ilyen felsőfokok voltaképpen tágabb értelemben vett
 figura etimologikák s mint ilyenek vannak tárgyalva Lehr
 Toldi-kommentárjában is. Efféle kettőzés, melyben a szó
 magamagával áll birtokviszonyban, a sémi nyelvekben (Lehr)
 nagyon közönséges s a bibliában is gyakori. De a bibliaiakon
 kívül is sok van népünk nyelvében.¹ Külömben már legrégebb
 magyar nyelvemlékünkben, a Halotti beszédben is előfordul:
*halálnak halálával halsz.*² Már Rubinyi fölsorolta az idevonat-
 kozó példákat Petőfiből, de dolgozatunk céljához képest mi
 sem mellőzhetjük ezeket, hiszen annyira jellemzők ezek köl-
 tőnkre!

Számtalan példáját találjuk nála ezeknek. Megvannak nála
 a népnyelvben szokásos alakok is:

A király *erőnek erejével* rajt volt,
 Hogy ő is elmegy (1 : 29).
Éjnek éjszakáján kiállott a század
 Od' a partra, melyet a Dnieszter áztat (3 : 373).
 Fejemben éj van, *éjek éjjele* (2 : 385).

¹ Lehr a következőket sorolja föl: erőnek erejével, csudák csudája, éjnek éj[tszakáján, rosszak rosszza, buták butája, szamarak számára, marhák marhája, életem élete. 176. l.

² »Ezt a kitélt . . . aligha a fordítás nem csempészte be nyelvünkbe«, mondja Ponori Thewrewk Emil, Nyr. 3 : 387.

Az egész pusztában széjjelsütött a nap,
 De az ő szívében *éjek-éje* maradt (1 : 14).
 De *csodák csodája!* mit látott, mit látott! (1 : 71).
 Szép levél, amelyet írtál, *életemnek élete!* (3 : 553).

Megvan nála a bibliában gyakori *szentek szente* is, melyet szintén a népnyelvből vehetett:

S a *szentek szentéből*, nejének szobájából ím kamra lett (3 : 119).
 Hejh, pedig e szívközép, ez *szentek szente* (2 : 256).¹

Ezek a népnyelvben előfordulók más költőknél is előkerülnek, hogy csak egyet említsünk, az *éjnek-éjtszakáján* pl. a következő költőknél is megvan:

De a lélek bundát visz a hátán,
 Így jön haza *éjnek éjszakáján* (Vörösm. Csík F.).
 Szöknöm *éjnek éjén* válna szégyenemre (Ar. R. és J.).
 Kormos fölleg gombolyog följe,
 Oly sötétén, mint az *éjek éje* (Czuczor Rem. P.).

De míg ezeknél s egyéb költőinknél is az *éjnek éjtszakáján* kívül leginkább csak a népnyelvben is meglevő s onnan vett egy-két példa szerepel, addig Petőfi maga is sokat alkot ilyet. S ezek épen a rendes beszédben való szokatlanságuknál fogva tűnnek föl. A sok példa közül csak néhányat idézünk mert hát »lehet-e elsorolni mind e kifejezéseit, amelyek csak úgy zsonganak annak lelkében, ki sokat él költészetének csodás világában«²:

Gyakran a *keservek keservét* szenvedem (2 : 162).
 Ha a világnak ajakán
 Rám *átkok átka* zendül (2 : 330).
 Ottan várt csak az *üdvek üdve* ránk (2 : 120).
 Mulandóság a *királyok királya* (2 : 279).
 Megjöttél hát, oh *hősök hőse*, végre (3 : 455).
Feleségek felesége! Eszemadta kicsikéje.
 Én eskü s átok nélkül is örökre
Lelkem lelkében tartalak (3 : 103).
 A *kérdések kérdése* ez
 És nem a »lenni vagy nem lenni« (3 : 55).
 Jó estét magának szerelem galambja,
 Ifjúság rózsája, *nagyanyám nagyanyja!* (1 : 191).
 Egy eszem volt, azt is látásod elvette,

¹ E példával kapcsolatban I. Lehr vitáját Baksayval: Búcsu Kun-Szent-Miklóstól címen (idevágó része a III., Nyr. 8 : 120—1).

² Rubinyi, i. ért. 463. l.

De ez egy ész helyett adott ezer szívet . . .
Csillagok, csillaga, valamennyi tied! (1 : 227).
 Oh Honderú, te *Lázárok Lázára!* (3 : 532).
 Mint bűvár súlyed
 A *mélységek mélyére* (2 : 253).¹ stb., stb.

Mindezek a fősorolt példák kifejezik Petőfi nyugtalan, szertelen természetét. Ezekon a felsőfok fajtákon kívül még egy van, melyet szintén Rubinyi emelt ki, mint eme vizsgált szempontból jellemzőt költőnkre (Nyr. 37 : 465). Rubinyi ezen sorait mi is elmondhatjuk itt. Petőfinek a *feleségek felesége*-féle alakok mellett van még egy egyéni vagy egyénilag sokat használt, felsőfokot kifejező szerkezete. Köznyelvünk ugyanis a *leg-* szócskát általában melléknevek felső fokának képzésére használja. *Legszébb, legjobb* a közismert alakok, de a főnév és melléknév külön kategóriáinak fiktív volta, az a tény, hogy egymásba minduntalan átömlenek, eléggé megmagyarázza, hogy főnevekkel is képezzünk efféle alakokat.² E szép és igen jellemző felsőfok gyakran visszatér Petőfi költeményeiben:

Le a hegy *legfenekére* (3 : 128).
 Amott fön­n egy csillag ragyog a tiszta ég *legtetején*.
 A cseresznya *legtetejéről*
 Gyakran ugortam alá (1 : 78).
 Olyan az én lelkem, mint a Duna *legközepében*
 A szélvész­hánya dereglye (1 : 94).
 Együtt ábrándoztunk a pusztá *legmélyén* (3 : 99).
 Amint közelebb ért, látta, hogy ez a fény
 Ablakból világít az *erdő legmélyén* (1 : 16) stb.³

Miként a nyugtalanság magyarázta meg Petőfinek a közönséges használattól elütő felsőfokait, úgy a nyugtalanság, szertelenség nyelvbeli megnyilatkozásának tekinthetjük nála egyes fokozó szóknak különleges használatát. Így például szereti az *oly* szócskát használni olyankor is, mikor nem

¹ Jellemző s ezért nem hagyhatjuk szó nélkül, hogy költészetünkben Petőfin kívül ez a nyelvi sajátosság igen feltűnően jelentkezik a vele oly sokban rokon, a hozzá oly sokban hasonló Csokonainál: kérdések kérdése (Pet.-nél is), mélységek mélye (Pet.-nél is), szépek szépe, bolondok bolondja, lelkek lelke (= főlélek, Isten) stb. (vö. Lehr T. 176. l.). — Újabbán egy ily című értekezés jelent meg Réti Hugótól: *Csokonai hatása Petőfőre* (Bpest, 1909). Ebben is ki van sok hasonlóság emelve, de inkább tárgybeli, mint nyelvi.

² »A haza *leghelete*, ahonnan elindult és *legészaka*, ahol búcsút mondott . . .« írja Beöthy Zsolt Mikos leveles-könyvéről. (Idézi Rubinyi, Nyr. 37 : 466.)

³ L. még az i. h. — Érdekes, hogy Riedl Fr. Petőfi őszinteségét jellemezve így ír: » . . . lelke *legfenekéig* enged pillantunk« (Beöthy-Badics : Képes irodalomtört. 2. 2 : 288). Ha lelke *legfenekéig* pillantunk, *legfenekéig* költőt látunk benne (uo.).

összehasonlításról van szó, hanem csupán az a szerepe, hogy költőnk szertelen gondolatát valahogy nyelvben is megérzékítse. *Oly nagy, oly szép* stb., s nincs megmondva, hogy milyen nagy, milyen szép. Rajongó, szertelen lelke minden tulajdonságot nagyobb mértékben, túlozva lát, nem úgy, mint más ember; őt tehát nem elégítheti ki a rendes embernek kifejezőmódja: nagy, szép stb., neki vagy szuperlatívusra van szüksége, vagy illetén módon kell kifejeznie magát:

És bejött a lány, *oly* fiatal, *oly* szép

És *oly* halovány! (1 : 204).

Azt hiszem, hogy sorsom a tiéddel

Ősszekötni vétek volna tán;

Az enyém *oly* boldogtalan, *oly* bús,

A tiéd *oly* boldog, *oly* vidám! (2 : 318) stb.¹

Ugyanezzel a szóban levő egyéni, lelki tulajdonságával függ össze az a stílusbeli vonása, hogy ugyanazt a szót képzeletének gyors röptű munkája közben a legkülönbözőbb dolgokra alkalmazza. Elég e részben csak a *repül*, *száll* ige példájára hivatkoznunk. Ezt a fogalmat átviszi képzelete a madárról sok egyébre: *repül*, *száll* nála a gondolat, a sóhajtás, a lélek, az idő, a dal, az élet, az imádság, a remény, az álom, az ember stb., pl.:

Gondolatom sem *száll* falu határán túl (3 : 26).

Elmerengek *gondolkodva* gyakran,

S nem tudom, hogy mi gondolatom van,

Átröpülök hosszában hazámon (3 : 3).

És végig *szállok* *gondolatban*

A messzefekvő multakon (2 : 124).

Mint galamb *száll* én felém az *álom*,

De reám nem édesgethetem (2 : 323).

Mikor Isten a férfit teremté,

Homlokára *szállt* sötét *ború* (2 : 272).

Mennek, *repülnek*, mint a szél s úzik

Az ellenséget, mint a szél a port [a székeleyek] (3 : 457).

A jók szívét pedig seregestül

Szállták meg a mosolygó *remények* (3 : 368).

Eljő, eljő az a nagy szép idő,

Amely felé *reményim* *szállanak* (3 : 285).

Röpül a gyors *idő* fölöttünk (3 : 401).

Száll az *idő*, mint a pille (3 : 370).

¹ Ugyanílyen oknál fogva s ugyanílyen szereppel találjuk Petőfinél sokszor az *úgy* partikulát is, pl.: Máshol már a nap *úgy* ragyog [nincs megmondva: hogyan] (3 : 27) stb.

Nagy a földadat, az *idő röppül*, s az élet rövid (1 : 292).¹

És így telnek, így *röppülnek órák és napok* (1 : 211).

A madárnál

Mi *száll* tova még sebesebben? . . . az *élet!* (2 : 359).

Száll a dal, mint szállanak a szélben

A letépett rózsalevelek (3 : 399).

Tekintete mindig messzebb, mindig magasra *száll* (1 : 242).

Szállok és egy pillanatban látok

Istent s mennyet, poklot s ördögöt (2 : 314).

S a lelkesülés égi mámorában

Sasként *röppültem* a világon át (1 : 133).

Hah, mennyi tündér együtt: ifjúság,

Tavaszi költészet, szerelem!

El hagyjam őket tőlem *szállani?* —

Szállnak reményink, e szép madarak (2 : 362).

Alant *röppültek gondolatjai* (1 : 325).

Felhő alakjába *lelkem* átöltözik,

Ugy *száll* a hon fölött nyugattól keletig (3 : 35).

Itten *röppült* szeméből szívembe *szerelem*. —

S a kis szobába toppanék . . .

Röppült felém anyám . . . (2 : 78).

Magasan *röppülő szellem* (3 : 247). stb.²

A költő ifjúi, mozgalmas, nyugtalan lelke nem is képzelhet teljes nyugalmat, teljes csendet, mindenben a mozgás, a csendet megtörő hang kapja meg lelkét, sőt mindenkor ezt keresi. S ha költészetéből kikapunk egy pár olyan helyet, melyben a *csendet*, *csendességet* írja le, mindenütt — a legnagyobb csend festésében is — találunk valami mozgást, hangot, mely nem engedi, hogy a csend tökéletes legyen. Ez magyarázza a megszorító *csak* szereplését az illetén leírásokban. A költő konstatálja, hogy csend van, de nyugtalan lelke tüstént odateszi a megszorító *csak*-ot. Ime:

Csendesség van, *csak* az ebek csaholnak,

Fenn az égen tündérszépen

Ragyog a hold, a csillag (2 : 167).

Csend volt, méléza a természet

Nagy ünnepélyesen,

Csak a békák kuruttyolának

A szomszéd réteken (2 : 120).

Semmi zaj. Az ünnepélyes csendbe

¹ Vö. Kisf. S. »A szélnél is sebesebben repül, *repül az idő*« (Himfy szer.).

² Vannak olyan példák is, amelyek a *száll* ige használatának egyes jelenségeit magyarázzák, mint átmenetek: Csak néha *szállt aggalomnak olyve* fölője (1 : 275) > szállt az aggalom; Es néha *szállt a bú galambja* fölője (uo.) > szállt a bú.

Egy madár *csak* néha füttyentett be,
 Nagy távolban a malom zúgása
 Csak olyan volt, mint szunyog dongása (3 : 31).
 Csendes a révkocsmáros háza,
 A szellő a bokrokat nem rázza,
 Semmi sem szól, *csak* a Duna habja,
 Mely a komp oldalát locsolgatja (1 : 172).
 Néma csendes a világ körültem,
 Távol szól *csak* egy kis estharang (3 : 116).
 Ballagott, ballagott a halk éjszakában,
Csak nehéz subája suhogott nyakában (1 : 13).
 Csendes kívül a nagy világ,
 Csendes belül a kis szoba,
Csak néha sóhajt kinn az őszi szél,
Csak néha sóhajt ott benn az anya (1 : 242).
 Így állt sokáig Salgó zajtalan,
 Csak a hollók károgása szólt
 Holttetemekkel megtelt udvarában: (1 : 165).
 Csend vala hát;
Csak két éhes pók harcolt életre halálra . . . (1 : 76).

Még szaporíthatnánk az ilyen példák sorát, de ezekből is bőven kitetszik, hogy teljes csend, teljes nyugalom nincs sehol, valami hang, valami mozgás mindig megzavarja: mindig következik a megszorító *csak*. Egyébként épen ez teszi kedvessé a leírásokat, ez veszi el a csend ridegségét, nyomasztó-ságát; mert hiszen a teljes csendhez, a némaságnak az érzetéhez a bizonytalanság, az elhagyatottság képzelete fűződik tudatunkban.

Ugyancsak nyugtalanságára, illetőleg az ezzel kapcsolatos képzeletének élénkségére, gazdagságára vall az is, hogy ugyanaz a dolog mindig más és más eszmét, gondolatot ébreszt lelkében. Vegyük például *a lemenő napnak*, *az alkonynak* a példáját. Ez is egyszer a *vért* juttatja a költő eszébe, máskor meg a *hervadt rózsát*, ismét máskor a *piros fátyolt* stb., stb.:

Foly a lemenő nap arany vére
 Violaszín hegyek tetejére (3 : 76).
 Mint kiűzött király országa széléről
 Visszapillant a nap a föld pereméről ;
 Visszanéz még egyszer mérges tekintettel,
 S mire elér szeme a túlsó határra,
 Leesik fejről *véres* koronája (3 : 278).
 Mi a hajnal és az alkony? . . . a nap
 S éj közötti harcban elfolyt *vér* (2 : 324).
 Olyan a nap, mint a *hervadt rózsá*,

Lankadtan bocsátja le fejét;

Levelei, a halvány sugárok,

Bús mosollyal hullnak róla szét (3 : 116).

Ereszkedett már a nap lefelé, festegette a bokrok levelét,

Befestette pirosra, sárgára, *piros fátyolt* húzott a Dunára (1 : 173).

Túl a réten, néma méltóságban,

Magas erdő; benne már homály van,

De az *alkony üszköt vet fejére,*

S olyan, mintha *égne s folya vére* (3 : 30).

A lemenő nap oly vad *bíborban* ragyog (3 : 444).

A kelő nap, első sugáriból tesz homlokára arany koronát,

S a lemenő *palástul* adja rá végsugárainak *bíborát* (2 : 283).

Lemenőben volt a nap, piros volt az arca,

Vad haraggal vetett végső tekintetét a véres piacra (3 : 342).

Alkonyodék. Arany felhőkön szállott

A nap violaszín hegyek mögé.

— — — A szikla, melyen állottunk, piroslott

A vérsugártól, miként *bíbor párna* a trónon (1 : 139).

Eljő ez is [t. i. szerelmem *alkonya*], de későn;

Azért jó, majd, ha jó,

Hogy légyen arcainkon

Szép *arany szemfedő* (3 : 410).

A leáldozó nap utósó sugára

Vörös szemmel nézett a siralmas tájra (1 : 33).

Mikor a nap *leszált pihenni ágyába* (1 : 16).

Hátrább vonúl mindegyre és halványul a Mátra.

Az esti nap *piros fényt lövel* kék homlokára (2 : 409).

Ah, úgy irigyeltem sorsáért a napot

— — — De fájt, hogy esténként megszúrják . . . mert hiszen

Foly keblébül a vér (3 : 97).

Már este felé volt. A nap gombóca piroslott,

Valamint a *paprika* vagy mint a *spanyolviasz* (1 : 96) stb.

Vagy ott van az *éj*, a kedvelt költői motívum, minő gondolatokra ragadja csapongó képzelete ennek a festésében! pl.:

Hármatkönnyűket sír még a *bús özvegy*,

Az *éj*? midőn a csillagokhoz fölmegy,

És látja a sok árva magzatot (2 : 211).

— — — Eljött az *éjfélt*,

A szellemeknek fényes *fejedelme* . . .

Kinek *koronája* dúsabb az övénél?

S több *csillaggal* kinek van megrakva melle?

De most *koronáját* letevé, a *holdat*,

S mellén a *ragyogó rendjelek* nem voltak (1 : 230).

Derült kék *éj* volt, tiszta csendes *éj*,

Vidáman néztek felhőtlen magasból

A földre a hold és a csillagok (1 : 160).

Kegyetlen, téli *éj* vala,

A téli éjszakák két zsarnoka
 Uralkodott: a hideg és sötétség (1 : 252).
Éj, a gyászos ifju, megjelent (3 : 230).
 Sötét a város, rá fekütt az *éj*,
 Más tájakon kalandoz a hold,
 S a csillagok behunyták arany szemeket (1 : 239).
 Látok mesés holdfényes *éjszakát*,
 Az élet alszik, a halál viraszt (3 : 125) stb.¹

Ugyanebből a szempontból nézzük még a *déliáb* egyikét költői leírását, melyet a magyar költészetben először Petőfinél lehetünk föl (vö. Lehr, Toldi):

Déliáb a puszták szép *tündérleánya* (2 : 334).
Nézte őt a kék ég, a fényes nap . . . alább
Ragyogó szemével a tündér déliáb (1 : 14).
 Ott van a déliáb
 A láthatár szélén . . . nem kapott egyebet,
 Egy ütött-kopott vén *csárdát emelt föl*, azt
Tartja a föld felett (3 : 354).
 Déliábok távol tengerében
 Mint hajók lebegnek a tanyák (2 : 321).

A nyugtalan lélek rajongása magyarázza meg a *vér* szónak gyakori szereplését is. Mint Rubinyi magyarázza,² nem csoda, ha a küzdelem, a harc költője a kialvó napsugár színeiben a vér színeit látja, mert ezek a vér-metáforák époly természetes megnyilatkozásai Petőfi egyéniségének, mint rap-szódíái s mint költészete általában. Petőfi ifjú volt, igazi lírikus lélek volt s nyugtalan lelke a szabadságszeretet rajongójává, sőt forradalmárrá tette. Egy rajongó kor rajongó gyermeke volt, ki nyugtalan, s minden más embernél hevesebben dobogó szívébe bezárta az egész világ szabadságát s halhatatlan szavakat mondott a szabadságért kiontott *vér* magasztalására. Ez magyarázza, hogy nyugtalan lelke mindenben *vért* lát. Vért lát a leáldozó *nap* piros sugaraiban, vért lát a *rózsa* piros színében, vért lát még a *csillagokban* is, stb.

Jött az ifju hajnal, az ékes levante,
 Ragyogó szép csillag a kócsagtoll fején,
 S vállán újdонат-új piros bársony mente;
 Így jött elé fényes diadalszekerén . . .

¹ Gyönyörűen kezdődik, épen a kedvelt *éj* motívumával a *Hazáról* c. költemény. Csillagtalan, teljesen sötét az éjszaka; de a nyugtalan lelkű költőnek kell valami fény, világosság s csakugyan: honszerelme és mécsvilága ég. (2 : 282).

² Beőthy-Emlékkönyv 462. l.

Megölte az éjet, fejét vette: *vére*
 Fölfeccsent egész a fellegek szélére (1 : 223).
 Foly a lemenő nap arany *vére*
 Violaszín hegyek tetejére (3 : 76).
 Túl a réten néma méltóságban
 Magas erdő; benne már homály van,
 De az alkony üszköt vet fejére,
 S olyan, mintha égne s folyna *vére* (3 : 30).
 A földön is harag,
 Az égen is harag!
 Kifolyt piros *vér* és
 Piros napsugarak! (3 : 444).
 Mint kiűzött király országa széléről,
 Visszapillant a nap a föld pereméről,
 Visszanéz még egyszer mérges tekintettel,
 S mire elér szeme a túlsó határra,
 Leesik fejről *véres* koronája (3 : 279).
 Mi a hajnal és az alkony? ... a nap
 S éj közötti harcban elfolyt *vér* (2 : 324).
 És feljön a hold, Mint a lemenő nap,
 Oly *vérvörösen*. —
 Ah úgy irigyeltem sorsáért a napot,
 — — — De fáj, hogy estenként megszúrják...
 Mert hiszen foly keblébül a *vér* (3 : 97).
 Milyen furcsa álmam volt az éjjel!
 Lyányka, te megszúrtad szívemet,
 És belőle minden *vér* kifolyt; de
 Minden csepp *vérből* egy *rózsa* lett (2 : 325).
 — — — tavasz legyen,
 Harc tavasza, hol rózsák teremnek,
Véres rózsák, férfikebleken (2 : 320).
 — — — az én szívemből szinte
 Nőjön egy halálos *vérvirág* (uo.).
 Szétszaggatá a felleget a szélvész.
 Tekintetem a *csillagok* közé vész.
 Olyan sötétpiroslók fényeik,
 Mikéntha *vércsepp* volna mindegyik.
 S ki mondja meg: nem vércsepp-e a csillag?
 Hisz itt a földön oly sokat gyilkolnak.
 Ábelszívek fölfeccsent *vére* ez,
 Mit a zsvány föld csillagnak nevez (2 : 345).
 Imitt-amott sötét-vörös tüskerózsa,
 Mint egy *vérvő csillag* (2 : 355).
 Mi ne győznénk? hisz Bem a vezérünk,
 A szabadság régi bajnoka!
 Bosszuálló fénnel jár előttünk
 Osztrolenka *véres csillaga* (3 : 452).
 S nézzük, lyányka, a föld *vére*,

A patak, mi pezsgve jár (2 : 436).
 Fűnek-fának ittunk már egészségére,
 Talán el is fogyott már a hordók vére (Lehel v.).
 Ma piros bor, holnap majd piros vér (3 : 416) stb.

Nyugtalan lelke természetszerűen nagy vonzódással van a szél iránt, mely szintén nem ismer semmi korlátot, szabadon járhatja be a világot s őhozzá hasonlóan soha sem marad egy helyen. Nem kell tehát csodálkoznunk, ha azt vesszük észre, hogy a szél is sokat szerepel költeményeiben s hasonlatnak is eredeti használatban kerül elő nála, mint a szív bánata. Egyéb-ként álljon itt egypár hely, amely a szelet írja le költői nyelven, vagy pedig a szelet alkalmazza hasonlatul:

Csak néha sóhajt kinn az őszi szél (1 : 241).
 Barangol és zúg, zúg az őszi szél (2 : 438).
 Beszél a fákkal a bús őszi szél;
 Halkan beszélget, nem hallhatni meg;
 Vajon mit mond nekik? beszédire
 A fák merengve rázzák fejüket (3 : 176).
 Most uralkodnak a szelek, a viharok,
 Egyik fönn a légben magasan kavargó,
 Másik alant nyargal
 Szikrázó haraggal,
 Szikrázik alatta a hó, mint a tűzkő,
 A harmadik velök bírkozni szembe jó (3 : 277).
 És a szél, ez a hazátlan szellem,
 Kít be nem fogad se ég, se föld,
 Ég és föld közt elkárhozva bujdos, ...
 Hallod, hallod, hogy nyög, hogy süvölt (3 : 219).
 Mint felhők a nyári égen,
 Érzeményim jönnek mennek
 Majd fehéren, majd sötéten;
 S egy sem áll, egy sem pihen meg.
 Hova mennek? honnan jönnek?
 Nem tudom, nem sejtethető;
 Hozza és elfűja őket
 Az örök szél, az idő (2 : 395).
 Erős szélvész volt szíve bánata,
 Szegény fiút messze ragadhatta (1 : 178).
 Hol most e vad fiú? [t. i. képzeletem] .. egy kis
 virág mellett,
 Melletted, barna lány, mindig csak melletted,
 Ott eped, suttog, mint a beteg esti szél ...
 Szilaj képzeletem, be megszelidültél! (2 : 421).
 Szól a szelek muzsikája (2 : 286).
 Hajnalodik, hűvös csipős szél támad,
 Hűvös szárnya legyintgeti orcámat (2 : 447). stb.

A nyugtalanság tárgyalásának befejezéséül emeljük ki még azt, hogy a Petőfinél itt-ott található túlságos elcsapongásokat, a minden kapocs nélkül egymásra halmozott képeket és a néha előkerülő képtelen képeket mind ifjú, rajongó lelkének nyugtalansága és az ezzel kapcsolatos csapongó képzelete magyarázza meg. Így erre a nyugtalan, csapongó lelkére vall, hogy bizonyos gondolatról rögtön, szoros kapcsolat nélkül más gondolatra ugrik, pl. az *Őszi reggel járok* c. költeményben (2 : 316) a természetet elhagyott néma szentegyházhoz hasonlítja, de rögtön a szüretre ugrik. Itt még valahogyan fellelhető a kapcsolat, mely azon az ellentétén alapul, amely a szentegyház némasága, elhagyatottsága és a szüret víg, lármás mulatsága közt van; de mikor a szüretéről a lánykára, mint a legédesebb gerezdre ugrik, a kapcsolat laza. A gondolatok minden kapocs nélkül, amint eszébe ötlöttek, úgy vannak kifejezve pl. a *Tedd le, bojtár, a subádat* kezdetű költeményében (2 : 52): bojtár, patak, cinege, fülemile, megtollasodott fa [!], kis lány követik egymást alig követhető gondolatmenetben. *Lelkét* ugyanazon költeményben mindenhez, egymással épenséggel nem kapcsolatos dolgokhoz hasonlítja: egy mindig nyitott könyvhöz, acélgyűrűhöz, kősziklaoszlophoz, haragvó felhőhöz, Illés prófétához (*Archépemmel*). Ez a csapongó képzelet szépen szemlélhető a *Lennék én folyóvíz* című darabban; lenne ő: folyóvíz, vad erdő, váromladék, kicsiny kunyhó, felhődarab, de csak úgy, ha szeretője ezeknek megfelelően lenne: kis halacska, kis madárka, repkény, tűz, alkonyat. Ugyanígy a *Megúnt rabságban*, melyben egész képsor van s mindazt lelkéről, magáról mondja; volt ő már: féktelen szilaj tűz, szelíd láng, mélybe omló bérci zuhatag, méla csermely, zordon és magas sziklahomlok, a menydörgő villám s büszke sas lakóhelye, völgy ölébe rejtezett berek, »Voltam . . . mi nem voltam!«

Ennek a nyugtalanságnak eredményei az olyatén képek, mint a *nap ~ egy szappanbuborék* s mások.¹ Szenvedélyes, rajongó, nyugtalan lelke néha elragadtatásában emelkedni akar s a végtelenbe, képtelenségbe téved; elcsapong, s ilyenkor keletkeznek képtelen képei, pl. *Itt a gyűrű*²:

¹ Salamon F. is azt mondja, hogy ez a példa nem dagály, hanem a «megtestesítő képzeletnek elcsapongása» (Irod. tanulm. 182. l.).

² Vö. Salamon F. 212. l.

Túl jutottam már a felhők tarka vándor táborán ;
Csillagok között repülök,
Mindenik egy csalogany! . . s í. t.
 Szép szemeinek esti csillagát
 Bámulva nézik szemeim,
 Mikéntha most látnák először *e csillagot*,
 Amelynek mindenik *sugára*
 A szerelemnek egy *patakja*,
 Mely *lelkem tengerébe* foly.

Efféle képtelen képek s a nyugtalansággal kapcsolatos egyéb nyelvi fogyatékoságok nem épen ritkák Petőfinél, de több példának fölsorolása fölösnek tetszenék, mert hiszen célunk nem Petőfi nyelvének árnyékoldalait összegyűjteni.

III. A természetesség.

A következő dolog, melyet mint Petőfi nyelvében erősen megnyilatkozót ki kell emelnünk: a természetszeretetnek nyelvben való megjelenése, a természetesség. Tudjuk, hogy a természetszeretet milyen jellemző költőnk egyéniségére, mert hiszen mindenki kiemeli ezt, aki Petőfivel foglalkozik, különösen pedig Riedl Frigyes.¹ Maga Petőfi is azt írja Kerényinek: »A természet és én csodálatosan értjük egymást, és azért vagyunk olyan jó barátok. Én értem a patak csörgését, a folyam zúgását, a szellő susogását és a fergeteg üvöltését . . . megtanított rá a világ mysteriumának grammatikája: a költészet.« Ugyanilyen szerelmi vallomása még egyebek közt pl. »Mert az én templomom a nyílt, nagy természet« (3:115). Különösen a pusztát, az alföldet szereti, még pedig nemcsak azért, mert az a szülőföldje, hanem maga is több helyütt megvallja, hogy miért, így:

Szeretem a pusztát! Ott érzem magamat
 Igazán szabadnak,
 Szemeim ott járnak, ahol nekik tetszik,
 Nem korlátoztatnak (3 : 98).
Pusztá, pusztá, te vagy a szabadság képe,
 S szabadság, te vagy lelkem istensége!
 Szabadság, istenem, még csak azért élek,
 Csak azért, hogy egykor érted haljak én meg . . (2 : 332).

¹ Vö. pl. Arany János³ 51—52. l., aztán a Beöthy—Badics-féle Képes magy. irodalomtört. Petőfi-cikkét, de különösen Petőfiről szóló egyetemi előadásait (1905/6. II. félév).

A természethez való vonzódást, mint Lenkei ügyesen kimutatja,¹ már gyermek- és ifjúkori viszonyai beléoltották. »A Kunság vidékén született, ahol a nomád, a természethez közelebb álló népelet nyomai maig is észrevehetők. A tatár-fajú kunság fiaival nőtt fel s mintegy öntudatlanul belopózott lelkébe a lovas nép heves fogékonysága és korlátlanági vágya. Megnyíló szemének első képei a szabad mező, a végtelen róna délibábjával, szőke folyamával, gazdag erdőivel, lankás dombjaival.« Ehhez járul örökös barangolása, nyomora, melyben csak a ragyogó tavasz, a dús ősz lehetett az öröme, s életének hasonmásait csak a vándor felhőben s a hazátlan szellőben láthatta. A népköltészet, a népdal is, mely első forrásául szolgált, a naiv képzelet természetszeretettel szólott hozzá. Midőn pedig a tanulás vágya fölkelte ifjú lelkében, ösztönszerűen a természetszeretettel hirdető költők felé fordult: ifjúkorában fordított Matthiisonból, Claudiusból, később kedvelt költői lettek Burns, Moore, Shelley s Byron; Heine és Lenau természet-költésze is kétségtelen hatást tett reá. Szeretett magyar költői is ebbe az irányba terelték figyelmét: Csokonai, Vörösmarty; de legvilágosabban hatott rá Vajda Péter, aki prózában írt költeményeiben leglelkesebb dícsérője a természetnek.²

Természetes, hogy őt, akinek rajongó lelke mindenkől kultuszt csinál, annyira áthatja ez a veleszületett s oly sok hatástól megerősödött természetszeretet, hogy ez nyelvében, stílusában is lépten-nyomon megnyilatkozik. Ez nyilatkozik meg a sok képben, hasonlatban, metaforában, mely mind a természetből van véve, ez mutatkozik egyik legkedvesebb stílus-élénkítő eszközében, a személyesítésben³: egyszóval ez jelenik meg a természet jelenségeinek nyelvében való nagy szereplésében. Nem állíthatjuk azt, de nem is akarjuk, hogy ezek a természetből vett képek, hasonlatosak, metaforák, személyesítések Petőfi egyedüli tulajdonai. Effélék persze más költőknél is többé-kevésbé föllelhetők, de nem olyan jellemzők az illető költőkre, mint Petőfié. »Bálványozásig szerette a természetet, s ennek reá való hatását minduntalan élénk tárja. Nincsen költe-

¹ Lenkei Henrik: Petőfi és a természet (Lampel, 1892), 40—41. l.

² Petőfi költeményt is írt halálára, melyben őt a természet, mint leghívebb fiát siratja; „Vajda Péter halálára“ (2 : 353).

³ Vö. Thewrewk Árpád: A personificatio Petőfinél (Haza és Külföld I. évf. 4—6. sz. 1884—5.).

ménye, alig van versszaka, hol legalább valami képben ezt el nem árulná. Minden érzése és gondolata önkénytelen a természet ruhájában iparkodik megjelenni, amely öntudatlan tapintata szerint a legdíszesebb, legnemeseb.«¹ Ez jellemző Petőfire, ő nemcsak itt-ott vesz egy-két képet a természetből, ő szereti a természetet, s így az onnan vett képeket is. »Ez a természetesség s ez a szemléltető képes beszéd, melynek példáit sok volna felsorolni, nagyban növelik költeményeinek megkapó közvetlenségét.«²

Itt, a természetesség tárgyalásánál, hosszabban nem kell időznünk. Hivatkozhatunk Lenkei Henrikre, aki idézett munkájában Petőfinek a természethez való viszonyát tüzetesen vizsgálva, az 5—7. fejezetekben bőven tárgyalja Petőfi személyesítéseit, hasonlatait, metaforáit, kiemeli azoknak szépségeit, jellemvonásait, és hibáit is.³ De hivatkozhatunk Thewrewk Árpád idézett értekezésére is, amelyben Petőfi személyesítéseinek tüzetes vizsgálatából fényesen kiviláglik a természetnek, a természet jelenségeinek fontos szerepe. Csupán egy-két föl-tűnőbb jelenség kiemelésére szorítkozunk.

Talán erősebben ki kell emelnünk és hangsúlyoznunk, — amit különben Lenkei is érint⁴ — hogy hasonlatait leggyakrabban a növények világából veszi s különösen a természetnek színes, gazdag, mesterségekkel meg nem változtatható, kozmikus jelenségeiből (nap, hold, csillag, ég, szivárvány stb.). Az állatvilág sokkal kevésbé szerepel nyelvében, hasonlataiban, képeiben. Az állatvilággal nem foglalkozik behatóbban. Megható humorral beszél ugyan a tyúkhöz (*Anyám tyúkja*), naiv szeretet vonzza ugyan a gólyához (hiszen ez az alföldnek egyik jellemző alakja), rokonszenvvel hasonlítja ugyan össze a farkasokat a bujdosó, vérező, de legalább szabad magyar néppel (*A farkasok dala*) s mint a morál védőjét szerepelteti (*Farkaskaland*), de egyébként az állatvilág alakjai csak annyiban kerülnek elő, amennyiben rossz tulajdonságaikat ki lehet emelni. Így a kutyák tányérnyaló vollát megveti s kritikusaikat kutyáknak mondja (*Mi lárma ez megént*), még leírásaiban is rossz tulajdonságaikat emeli ki: a struc, hiéna, tigris stb. (l. Lenkei 45.).

¹ Lenkei, i. m. 43. l.

² Badics F., Magyar Remekírók Petőfi-kötetének bevezetése, 33. l.

³ De I. Badics Ferenc bírálatát is e munkáról, EPhK. 16: 413.

⁴ I. m. 44. l.

De mind a három csoportban, a növény-, kozmikus- és állatvilágban, van egy különös kedveltje, amelyet minden egyébnél jobban szeret. Ezeket aztán nagyon szokszor szerepelteti, oly sokszor és olyan használatban, hogy nyelvére jellemzőnek állíthatjuk. Ez a három dolog: *a virág, a csillag és a madár*.¹ Ugyanaz a három, amely népdalainkban is olyan gyakori, de míg a népdalban ezek rendszeren csak megindító mozzanatok szerepelnek, addig Petőfinél ezek nyelvi jelenségek: a szépség, kedvesség kifejezői. Hogy ezeket nagyon szereti, maga is kifejezetten megmondja több helyütt. Így a virágok szeretete kitér például a *Virágok* című költeményéből: »Virágok, szép virágaim, be kedvesek vagytok nekem!« (3 : 63). Másokat is a virág szeretetére buzdít, mondván :

Szeresd a virágot és ne féltsd szívedet,
Mert, ki ezt szereti, rossz ember nem lehet (3 : 48).

Azt a szép költői gondolatot, hogy a virágok is tudnak beszélni, beszédük az illat, milyen gyönyörűen fejezi ki, ugyan-csak *A virágok* című versében :

S ki tudja: az illat vajon
Nem a virág beszéde-e?
Csakhogy nem értjük, nem hat át
Testünkön lelkiünk fülibe (3 : 63).
Igen, az illat a virág
Beszéde, annak dala ez (uo.).

A csillagok szeretete is kifejezetten meg van mondva:

Már sokszor énekeltem rólatok,
Még többször is éneklek, szép csillagok.
Én úgy szeretlek titeket! (2 : 376).

S azt is megmodja, hogy miért szereti a madarat:

Dalolj, dalolj, kedves madár,
Eszembe hozzák e dalok,
Hogy nemcsak gyilkos eszköz, katona,
Egyszersmind költő is vagyok.
Eszembe jut dalodról a
Költészet és a szerelem,
Az a sok jó, mit e két istennő
Tett és még tenni fog velem (3 : 447).

Ez a három dolog tehát, mint ő maga is kifejezi, nagyon kedves neki s ezek, mint mondtuk, mindig a szépség, kedves-

¹ Vö. e sorok írójától Nyr. 37 : 447.

ség nyelvi kifejezői. Ha valamit nagyon szépnek, nagyon kedvesnek akar feltüntetni, ezekhez hasonlítja, mert ezek a legszebbek, legkedvesebbek neki: az égen a csillag, a földön a virág és a madár. — Mikor például örvendezik fia születésén, mikor maga előtt látja a legkedvesebbet, a legszebbet, akaratlanul is a csillag jut eszébe:

Csillagász lett végre is belőlem,
Itten állok *csillagom* előtt,
Arcvonásit hosszasan szemlélem,
S találgatom a távol jövőt (3 : 435).

Mikor feleségének nagyon szépet, nagyon kedveset akar mondani, akkor is a virág és a csillag szerepel szavaiban:

Mosolyogj rám, édes feleségem!
Nincs *virág* a földön és az égen
Csillag, amely képviselhetné a
Kedvességben mosolygásodat (3 : 236).

Mikor úton van s imádott felesége nincs vele, csupán szelleme kíséri híven, akkor is a szellem milyen alakban jár vele: szellő, alkony pírja, esti *csillag*, daloló *madárka* s kicsiny *virág* (Uton vagyok, 3 : 348).

Amikor aztán kedvese eszébe jut, mindent maga előtt lát, ami neki szép, ami előtte kedves, a virágot, a madarat és a csillagot is, s azért ilyenkor összefoglalva egyszerre jelenik meg a három szóban levő dolog:

Eszembe jutottál, édesem,
És most már úgy tetszik én nekem,
Míntha itten a szomszédombá'
Fülemile-*madár* szólana,
S míntha *virágok* közt ballagnék,
S csupamerő *csillag* voln' az ég (3 : 100).

Mikor kedveséről gondolkodik, gondolatai természetesen nagyon szépek, nagyon kedvesek neki, tehát nyelvileg kifejezve = virágok:

Ha én kedvesemről gondolkodom
Egy-egy *virág* minden gondolatom (3 : 75).

Maga az annyira szép és kedves szerelem is *virág*, *csillag*:

Kikelet a lány, *virág* a szerelem (2 : 51).
Hagyj el most szerelem, hagyj el szép *csillagom* (3 : 84).
A szerelem s a hazaszeretet,
Az égnek a két legszebb *csillaga* (1 : 148).

Van a tündéreknek *virágnyszolyája*,
 Örömtől ittasan heverésznek rája (János v.).
 Nem esküvének egymásnak hűséget,
 Nem vették e szót ajkaikra, ott benn hagyák azt
 Szívök mélyében érintetlenül,
 Ahol s ahogy kell annak lennie,
 S azért maradt oly tiszta, mint a
Csillag, melyhez még lélekzet sem ér (1 : 307).
Virágillattal, csillag- s holdsugárral
 Ifjúi lelked, lányka, megtelik (2 : 447).
 Dalolj, *pacsirta*, hangjaid kikeltik a *virágokat* ;
 Szívem mily pusztá volt, és benne már
 Milyen sok szép virág fakad (3 : 448).
 Fönn van a hold, fönn vannak a *csillagok* ;
 Mind megannyi *szép leányszem* úgy ragyog (2:397).

Csak ennek a három természeti dolognak nagy nyelvi szerepét óhajtottuk itt kiemelni. Ezenfelül talán még csak azt hangsúlyozhatjuk, hogy Petőfinek úgyszólván minden kifejezett fogalma, érzése, eszméje a természet köréből vett hasonlattal jelenik meg. Még a legelvontabb fogalom, az idő és korszakai is változatos és a természetből vett képekben öltenek testet költeményeiben s így jelennek meg előttünk. S ez nagyban emeli költői nyelvének nemcsak érthetőségét, hanem szépségét is. »*Die Schönheit* der Darstellung besteht aber vorzüglich darin, dass der geistige Gedanke in *sinnlicher Anschaulichkeit* dargestellt werde, und je geistiger die Gedanken sind, desto mehr soll der Schriftsteller, wenn es nicht seine Absicht ist, wissenschaftliche Begriffe und ihre Verhältnisse nur mit scharfer Bestimmtheit, wie durch algebraische Formeln, zu bezeichnen, darauf bedacht sein, dem geistigen Gedanken in der Darstellung einen sinnlicher Leib zu geben.«¹ Ugyanez áll a lírai érzelmek, gondolatok szemléltetésére is.

Egy-két példát nézhetünk is emez állításunk igazolására. Így például lássuk, hogyan jelenik meg nála a *mult*, a *jövő*, s a többi szemlélhetetlen dolgok: a *remény*, *hír*, *gondolat*, *álom* stb.:

Alvó tenger a *mult* . . . (2 : 219).
 — — — Büszkén tekintek át
 A *multnak tengerén* (3 : 27).
 Mint két *árvíz*, amely összejő,
 Összefolyt fölötte *mult* s *jövő* (1 : 206).
 Mögöttem a *mult* szép kék *erdősége*,

¹ Becker—Lyon: Der deutsche Stil³ 75.

Elöttem a jövő szép zöld vetése (2 : 360).
Mult időmnek szomorú emléke
Őszi ködként ült szívem fölött (2 : 319).
 Ugy hull reám egy szebb idő emléke,
 Mint sírhalomra a tépett virág (2 : 434).
 A mult idő nagy mezein
Hervadt lombok emlékeim (2 : 420).
 Oh lassan szállj és hosszan énekelj,
Haldokló hattyúm, szép emlékezet! (1 : 132).
 S ott remények erdejében járok;
 Oh, mi szép zöld erdő a remény (2 : 294).
 A hír főnséges terebély fa,
 Királyi széknél pompásabb árnyéka,
 Zöld ágait ki századokra nyújtja,
 Rontó enyészet vésze nem fog rajta,
 S hozzá magzatjai a késő világnak
 Zárandokolni áhitattal járnak (2 : 223).
 Egymást űzi bennem e két gondolat,
 Mint ősszel a felhő a napsugarat (2 : 52).
 — — — Ráborult az álom,
 Mint völgyre a napalkonyat köde (1 : 245).
 Az álom ablak, melyen által
 Lelkünk szeme jövőbe néz (2 : 21) stb.

Egyébként bátran elmondhatjuk Petőfire vonatkoztatva is azt, amit Vozári Gyula mond Tompa nyelvéről, hogy a természet szépségeinek, tárgyainak, tüneményeinek leírásában »a belső egybevág a külsővel, a hangulat a nyelvezettel«; és hogy költőnk »a természetnek jeles festője ama művészetben, mely vászon és festék helyett a nyelvet használja eszközül, s valóban a nyelv segítségével oly művésziiesen ecsetel, amint csak egy, a nyelv tulajdonságait ismerő s annak alkalmazásában jártas költőművész teheti« (Nyr. 9 : 51).

Még egyszer ismételjük, hogy a természeti képeknek, jelenségeknek Petőfi nyelvében való szereplése metaforák, hasonlatok, személyesítések alakjában bőven és részletesen tárgyalva van Lenkeinél az idézett fejezetekben, a személyesítések azonfőül Thewrewk Á. idézett értekezésében, s ezért nekünk nem kell e szempontnál tovább időznünk.¹ Áttérhetünk a nevezetes és Petőfi nyelvének tárgyalásában erősen hangsúlyozandó és kiemelendő sajtátságra: az egyszerűségre.

¹ Vö. még Lázár B.: Petőfi term. költészete. (EPhK. 1900); Loósz István: A képes beszéd és Petőfi költői képei (uo. 1901); és Jancsó B.: Az alföld hatása Petőfire (Agrár-Album, 1903) stb.

IV. Az egyszerűség.

Hogy mi az írónak, a költőnek a nyelv, azt igen találóan s szép szavakkal írja le Simonyi Zsigmond, Jókairól mint nyelv-művésze: »Az író, a költő a nyelvnek művésze. Hangszere a nyelv, mint a zenésznek a hegedű. *Négy kis húrban ennyi bánat, nem is tudom, hogy fér meg!* S époly csoda, hogy a költő pusztá szavakkal könnyekre fakaszt és kacajra indít, ahogy neki tetszik. Tollával, mint ecsetjével a festő, egész világot fest képzeletünk elé, s akikkel e világot benépesíti, azoknak sorsa épúgy érdekel, épúgy meghat bennünket, mintha való lények, mintha élő embertársaink volnának.« (Nyr. 33 : 249). Valóban, a költő kezében hangszer a nyelv. S Petőfi kezében ez a hangszer a legegyszerűbb hangokon, a legegyszerűbb hangnemekben (skálákban) szólal meg, de ezzel az egyszerű hanggal is utat talál szívünkhöz. A dallamot sohasem cifrázák nála a különféle futamok, változatok (variációk): nem utánozza elődeinek s kortársainak szép, de üres frázisait; maguk a dallamok is kevés hangból állanak össze: szótára közel sem olyan gazdag, mint Arany Jánosé akár szavakban, akár eredeti fordulatokban.

Mennyire fontos jellemvonása Petőfi nyelvének az egyszerűség, kitűnik már abból is, hogy legnagyobb kritikussaink, kik a legélesebb szemmel látnak meg mindent, mind kiemelték ezt. Közülök csak két nyilatkozatot idézek. Salamon Ferenc többek közt így ír: »Petőfi lyrájának legszebb tulajdonsága az őszinteség és egyszerűség. Sohasem öltözteti perébe gondolatját, célja csak a megtestesítés, s ezért a legegyszerűbb szavakat választja hozzá. Átadván magát valamely gondolatnak és érzelemnek, nem törekszik egyébre, mint hogy híven közölje másokkal, úgy amint lelkében él; minden díszelgése az egyszerűség s egész virtuozitása az őszinteség.«¹ Gyulai Pál is azt mondja egyetemi előadásában, hogy Petőfi egyszerűsége lírai költeményeinek kompozícióján kívül leginkább és legfőképen a nyelvben nyilvánul. »Minden szavával az egyszerűség felé törekedett, ami ellentétben volt az akkori magyar élet szónokiasságával.«²

¹ Salamon F.: Irodalmi tanulmányok, (Kisf. Társ. kiad. 1889.) I: 179; eredetileg Bud. Szemle 1858.

² Petőfi költészete. Könyvnyomat jegyzet, 128. l.

De Petőfi maga is kifejezést ad a stílus egyszerűsége iránt való szeretetének, midőn *Uti leveleiben* Kazinczy Gáborról és Kuthy Lajosról így ír: »Föl nem érem ésszel, hogy vannak a nem-mindennapi emberek közt olyanok is, kik nem tudják, vagy nem hiszik, hogy az egyszerűség az első és mindenekfölötti szabály, hogy akiben egyszerűség nincs, abban semmi sincs. Azzal ne álljanak elő, hogy az ő gondolataik magasabbak, hogysesem közönséges nyelven ki lehetne fejezni. Az az egyszerűség, mely vissza tudta adni Shakspeare legnagyobb gondolatait, legragyogóbb költői képeit, legmélysegebb érzelmeit, bizony Kuthy-éit vagy akárkiéit is vissza tudja adni« (Uti Levelek, XII., 5 : 389—90).

Ez a nyelvi egyszerűség kétségtelenül kapcsolatban van egyéniségének egyik, már kiemelt, föltűnő vonásával, a természetszeretettel. Ezt az egyszerűséget is bizonyára a természet szeretete fejlesztette, fokozta benne. A természet, melyet ő úgy szeret, mindig őszinte, mindig olyannak mutatja magát, amilyen: Petőfi is mindig őszinte, soha sincs benne semmi hamis érzelm. A természet szépségei mindig a legegyszerűbb ruhában jelennek meg előttünk s ezzel ragadnak el bennünket: Petőfire is jellemző, hogy gondolatai mindig leplezetlen és keresetlen egyszerűséggel jutnak kifejezésre s teszik azt a mindnyájunktól tapasztalt varázslatos hatást. Petőfi egyszerű akar lenni, mert olyan a rajongóan szeretett természet is; egyszerű, mert az egyéniségére oly kiválóan jellemző természet szeretete természetyszerűen a népdal közvetlenségét olvasztja lelkébe, amely pedig éppen az egyszerűségben és őszinteségben fejeződik ki; egyszerű, mert őszinte lelke minden tartózkodás nélkül meg mer nyilatkozni, minden érzelme igaz és szívből jövő, nincs tehát szüksége a sokatmondó frázisokra, a cifra köntösre, mely a nem igaz érzelmek beburkolására való.

Mármost az a kérdés, hogy nyelviileg miben mutatkozik ez az egyszerűség. — Ez nyilatkozik meg már abban is, hogy költőnk az addigi és az akkori költői divattal dacos ellentétben a nyelv csengő-pengő zenéjére keveset adott. Az ő szavai mindig jelentősek, szavainak mindig teste van s éppen ez vezet át bennünket az erő höz, melyről már szólottunk. Az üres frázisokban nincsen, nem is lehet erő, s ezért hiányzik ez elődeiben s kortársaiban. Sőt Petőfi nemcsak a nyelv csengő-pengő zenéjére nem ad, s nem követi kortársainak üres frá-

zissokkal telt stílusa, hanem az ő stílusa, nyelve mindig népies. S ez a népiesség teljesen megmagyarázható. Megmagyarázható egyrészt avval, hogy ő tudatosan törekedett az egyszerűsége, — kitetszik idézett szavaiból — már pedig mi van egyszerűbb a nép nyelvénél? Megmagyarázható másrészt avval, hogy az őszinte lelkű költő gondolatait természetesen mindig úgy fejezi ki, amint azok lelkében megteremtettek, érzelmeit úgy, amint azok szívében fekszenek. Mikor ír, nem keresi a kifejezéseket, hanem úgy ír, amint lelke sugallja. Már pedig a népből született, a nép közt nevelkedett, forgolódott, így magába szívta a nép nyelvét, mely sajátjává lett, s nem keresvén a kifejezéseket, azon a nyelven ír, amely neki sajátja, amelyen ő beszél, a nép nyelvén. Persze, azért ő sem vonhatta ki magát az irodalmi hatások alól s azért nyelvében nyelvújítási szókat is találhatunk, mint látni fogjuk.

Ez a szóban levő népiesség már egyes hangtani sajátságokban is megnyilatkozik. Így pl. a *tól, től, ből, ből, ról, ról* ragoknak *u, ü-s* alakban való használatában, az ilyenekben s effélékben:

Lekem édes, mély mámorba szédült,
A természet örök szépségétől (3 : 31).
Foly keblébül a vér (3 : 97).
Minden napunk egy virágszál vala
A bokrétából, melytül illatot nyer
Az istenek olympi asztala (1 : 139).
Ögyelgett is ám a szekér majd *tüled*, majd hozzád (3 : 325).
Ásó-kapa választ el bennünket egymástul (3 : 26).
— — A hold kilép a tengerbül és figyelmez (3 : 244).

Ugyancsak népiesek az illetéfnéle rövidített, elíziós alakok:

Sehogy se *t'om* kifejezni magamat (2 : 85).
Nem *t'ok* futni, ha futni kell (2 : 48).
Tudj' isten, mit érzek, mit nem érzek (3 : 116).
Lopott, rabolt, és *tud'j* az ördög,
Még mit nem mívele (2 : 63).
Én nem *mék*, én itt maradok (2 : 52).
Nem *mék* innen sehova (2 : 53).
Vályuhoz *mék*, lovam inni kíván (3 : 350).
Czifra beszéd *kéne* azt elősorolni (1 : 22).
Azt mondom néked, hogy tanulj,
Amit különben nem is *kén* mondanom (1 : 284).
Megelőzőm vágyait *éd's apám* s anyámnak (2 : 164)
Meghíhatja *éd's apám* minden jó barátját (uo.).

- Nos hát te jól vagy, *há! istennek!* (2 : 94).
 S a boldogság *soh' sem késő* (1 : 201).
 Vakarta *i'kább* a lovat, semmint patkolta (1 : 109).
Mely'k a legvígabb temető? (2 : 364).
 Kivált, *h'az* utcán kóborolhatok (2 : 231).
 S csupamező csillag *voln' az ég* (3 : 100).
 Köszönöm vezéred szíves *jó karatját* (1 : 224).
 Köszönöm szépen a kelmed *jó karatját* (1 : 36).
 Uram *bocsá!* (2 : 65, 1 : 195 stb.) stb.

A *-hoz* ragnak *z* nélküli nyelvjárási alakjára is van példa Petőfinél, így:

- Szívem tombol, mint a harmadfű csikó, ha
 A pányvás kötelet legelőször dobja nyakába
 A pásztor, hogy a ménesből *kocsirudho'* vezesse (3:138).

Népiesek nála az igekötők kettőzése,¹ az iker-szavak, a sok indulatszó² stb. De ezekkel nem foglalkozunk itt, inkább kiemeljük azt, amiben leginkább megnyilatkozik a népiesség, tudniillik a szólásmódok használatát. Már Szarvas Gábor hangsúlyozta a János Vitéz nyelvéről írtában ezeknek a nagy szerepét: »Ami azonban e költeménynek nyelvét tős-gyökeressé, ízes magyarrá, valódi népnnyelvvé teszi, az az eredeti felfogáson alapuló magyaros szólásmódoknak bőkezű használata. — Ilyenek a többi közt: *Lopod a napot és istentelenkedel . .* stb. (Nyr. 1 : 25). Ezt nemcsak a János Vitéz nyelvére mondhatjuk, elmondhatjuk ezt egész költői nyelvére. Verseiben csakúgy hemzsegnek a magyarosabbnál magyarosabb, népiesebbnél népiesebb szólások. Méltó, hogy álljon itt belőlük egy kis tarlózat s különben is nem teljesen haszontalan az illetén összeállítás:

- De az én Jancsimnak *helyén állt a szíve* (1 : 17).
 Subában jár a juhász, *kutya baja néki* (3 : 34).
Hogy a manóba jutottál ide (1 : 257).
 Katonának *kutya-baja*, van mit enni és innia (3 : 60).
 És íme leért és *kutyabaja* (1 : 96).
 Gazd' uramnak úgy is *rossz a csillagzatja* (1 : 9).
 Nyiss ajtót, *áldjon meg az ég* (3 : 110).
 Ez bennem a legelső szerelem,
 Büntessen isten engemet, ha nem! (3 : 110).
 Menyecskéikkel, lányokkal *szép világát éli* (2 : 34).
 Új hivatalodban *hogy éled világod?* (3 : 114).

¹ Példákat l. fentebb, az erő tárgyalásánál.

² Erre is példák ugyancsak fentebb.

- Tudja isten, *hol jár az eszem* (3 : 116).
Nem a világ ez az egy hét (3 : 166).
 Nyisd ki markod jó barátom,
Nesze semmi, fogd meg jól (3 : 235).
 Olyan ünnep vár reád, amelyet
Még nem pipázott magyar ember (3 : 307).
 Meglássátok, ma holnap minden
 Az *ó herékvágásba' lesz* (3 : 310).
 Nem hiába hogy cseh volt, de
 Hejh *csehül is áll* (3 : 357).
 Az igaz, hogy *torkára forrt* az a
 Kun barátság, *benntörött bicskája* (3 : 364).
 Kocsmárosné, maga *nem jól forral,*
 Minek késik oly soká a borral? (3 : 415).
 Tüzet rakott *eszemadta* (2 : 50).
 De azért nem csüggedünk ám *aki lelke van!* (2 : 30).
 Mikor mondd: *menj isten hírével* (2 : 223).
 Derék fiúk, mint hagyogatnak el!...
Eredjetek csak isten hírével! (2 : 272).
Isten hírével elmehetsz (2 : 84).
Jobban felkösse gatyáját,
 Akitől meg kelljen ijednem (1 : 107).
 Hogy elfeledkeztünk róla!
Isten bűnünkül ne rója (2 : 270).
 És az asszony félénk bátorsággal
Farkaszemet néz a haramjával (2 : 340).
 Még mikor a világ ezeké volt,
Ha nem csordult, cseppent (3 : 9).
 A harangszó a távol falukból
Meghalni jár ide (3 : 10) [vö. hálni jár bele a lélek].
Ásó-kapa választ el bennünket egymástul (3 : 26).
 El, habár a *földhöz-ragadt* nyomor
 Mindkét kezével átölelné is (3 : 69).
 Te az enyim, én a tied,
Nekünk áll a világ! (3 : 85).
 Mit csináljak? gondolám;
Már, mondok, csak megtekintem (3 : 105).
Egyet mondok, sors, kettő lesz belőle (2 : 232).
 De, szó a mi szó, jobb szeretném (3 : 102).
Tót ágast áll az esze (3 : 105).
 Hogy *vállaimon huszonöt év van már* (3 : 349).
 Noha *ötven, ötvenöt esztendőn*
Még nem igen van túl (3 : 8).
 Markos gyerek volt ő, husz legényen kített,
 Noha *nem érte meg még huszszor a telet* (1 : 10).
 — — — Már az idén a *negyvenedikszer*
Értem meg a krumplikapálást (1 : 78).
 Pedig *nem vagyok mai legény* a világban (3 : 108).

- Fölszedtem sátorfám és világnak mentem* (3 : 108).
Kedvem kerekedett beszélni sok ízben (3 : 109).
Isten neki! üssön, ha ütnie kell (2 : 36).
 Szegény atyánk, ha ő úgy nem bizik
 Az emberekben: *jégre nem viszik* (2 : 102).
 Mert bizony már régen lehete,
 Hogy *gabancuk a csikófogat elhullatta* (2 : 75).
Úgy segéljen, kutya van a kertbe! (2 : 9).
 Lelkem, testem majd megveszi a *hideg* (2 : 16).
 A *pásztornéra titkon foga fájt az úrfinak* (2 : 25).
 Rútul *feni fogát rája tót, rác, német* (3 : 372).
 Ki *ránk veszett fogad fened!* (3 : 565).
 Az utas száz lépésről látta hogy
 Majd lesz *ne-mulass* (3 : 75).
S akkor jött még a valódi haddelhadd (2 : 31).
 De *most jön a haddelhadd!* (1 : 109).
 Benn a csikós a csárdában,
 Iszik *isten igazában* (3 : 252).
 Jártá már a kancsó *isten igazába* (1 : 35).
 Vettem észre, *hányadán van a dolog* (2 : 32).
Úgy is holtig él az ember,
 Költeni ha mer, ha nem mer (2 : 42).
 Eh, *a sírás nem kenyerem!* (2 : 49).
 Hát kendnek tán az *inába szállt a bátorsága?* (2 : 63).
 Míg olyan lesz, *sok víz elfoly a Dunán* (2 : 68).
 Az istenért! *hisz az ördög elvisz,*
 Ha még soká így folytatod (2 : 69).
Pipa dohányt sem ér az élete (2 : 73).
Szemében »mesterségem« most is nagy szálka még (2 : 78).
 Messze vagy, de én baka koromban
Hetvenhét-szer annyit gyalogoltam (2 : 137).
 Imádkozzál, Bandi, hogy meg ne kapjalak;
 Mert ha megkaphatlak, *mennykő üssön beléd,*
Megemlegeted a magyarok istenét! (2 : 110).
 S ki megboszant, legyen az akárki,
Megtanítom keztyűbe dudálni (2 : 109).
 Nos hát te jól vagy, hál' istennek! Én?
Mint gazdag városban szegény legény (2 : 94).
Hát hány hét a világ Eperjesen? (2 : 94).
 Legyen egy kis eszünk végre,
Másszunk a király képére (3 : 424).
 Várj holnapig, holnap kapsz kenyeret,
Kakastejjel süttött fehér cipót (1 : 243).
 Tudjuk, *hányat vert az óra, tudjuk ám!* (2 : 32).
Eszem ágába' sincs biz a, hogy téged nézzelek (2 : 84).
S iszik, mint a kefekötő, Bujába'! (2 : 144).
 Kincsem vetélkedett *Dárius kincsével* (János V.)
 Te derék gyerek vagy, azt a bátor szented!

Téged az isten is zsviványának teremtett (uo.).
 És ha ott ragyogni látjuk,
Szánk-szemünket rájuk tátjuk (2 : 455).
 E hazán, mely porban esd kenyérért,
Nem esik meg szívetek (2 : 160).
 Aki bús dalát hallgatja,
Megesik a szíve rajta (2 : 422).
 Megmondtam, aminek nemtudása gyötrött,
 Most menj a pokolba, *vigyen el az ördög! (3 : 206).*
 Vinné el az ördög ezt az én jó szívemet! (3 : 135).
Ezer a szerencséd, te gonosz mostoha (János V.)
 Válogat a kendermagban,
A kis király sem él jobban (3 : 289).
 Jár a faköpönyeg mellett föl s alá,
 Méltósággal, *mint valami kis király (3 : 214).*
 Ezön járok, mint *kis kiráj* kényősen,
 Borjúsájas ingöm lobog szélösen (2 : 107).
Senki fiára is többé nem szorulok (János V.)
 A boszút, *ha kezök ügyére eshetik,*
 Egymás ellen teljes szívből elkövetik (A táblabíró).
S farba rúgnak minden földi bajt (2 : 76).
 Legszebb halál az a csatatéri,
 Ahogy azt az én *eszem föléri (3 : 450).*
 Mint *fajankók*, úgy álltak s beszéltek (2 : 97).
 Vitézleleink ott tanyáztak hajdan,
 De biz nem *fürödtek ők ott tejben-vajban* (Lehel v.).
 Egy helyen száraz kenyéren
 Rágicsáltam, más helyen meg
Tejbe-vajba fürösztöttek (3 : 155).
 Ön is *rak a tűzre rossz fát*, bácsikám (2 : 32).
 Ha el *nem férsz a bőrödbe,*
 Majd ki húzunk mi belőle (3 : 333).
 Hallgasson el, *ki jó sorsán örül,*
 Majd meg tanítok egy pár kóc legényt. —
Akinek életét van miért féltetni,
 Ha e tájat kerüli, nagyon bölcsen teszi;
 Nekem *nem kedves az élet*, hát közétek,
 Bárkik vagytok, egész bátorsággal lépek (János V.)
 Ne bolondozz Jancsi! a tréfát nem értem;
Amíg jól van dolgod, föl ne gerjeszd mérgem (uo.).
 Ha kegyelmetekkel *egy sorban* lehetnék (uo.).
 Hadd menjenek! nem méltók,
Egy sorban állni velünk (3 : 134).
 Barna menyecskének szeme közé néztem,
 Az én *szemem fénye elveszett* egészen (2 : 398).
 Lám, csak jó az isten, jót ad!
 Hogy *fölvitte a kend dolgát (3 : 289).*
 A sok kincsnek a *tél csak hült helyét leli (3 : 276).*

Igaz, hogy ily leány *nem minden bokorban nő* (3: 193).

Akkori kedvének világ *látta mását* (Lehel v.).

Nem volt Zöld Marcinak hét országban mása (3: 74).

Legkülönösebb a Betekincs,

Ennek *széles földön párja nincs* (2: 244).

Jancsi már *hetedhét országon túl jára* (János V.).

No hát ment a sereg, *csak ment, csak mendegélt* (uo.).

Hóhér kössön hurkot átkozott nyakadon (2: 110).

Lelkére nem vehette a férj,

Hogy jegygyűrűje árából csak egy

Garast is tartson meg kenyérre (Az apostol).

Hagyjon kend föl, apjok, azzal a haraggal;

Hiszen ott kinn csak nem hagyhattam *vesztére*;

Tarthatnék-e számot isten kegyelmére (János V.).

Jertek, barátim, van egy-két forintom,

Hágjunk nyakára, a rézangyalát! (2: 99).

E sok népi szólás használata teszi épen nyelvét oly egyszerűvé. Mindenütt úgy érezzük, hogy Petőfinek ezeket az illető helyeken használnia kellett, így jött neki tollára a gondolat, nem hajhászta, nem kereste ő ezeket. Igen helyesen mondja Salamon Ferenc: »Senki sem ismerte jobban a magyar nép *élő* nyelvét, mint ő; de alig van példa rá, hogy ezen előnyét fitogtassa a népies kifejezések hajhászatával, mint utánzóinak egész írói generációjában 1850 óta tapasztaltuk. Keresetlenül látszik tollára jönni a szó« (i. m. 180. l.). Továbbá: »Épen a virtuóz költőkön eshetik meg, hogy olykor a szavak és szófordulatok keresettségével lepnek meg, sőt gyönyörködtetnek is, kapcsolatban a zseniális rímjátékokkal. Petőfinél a gondolat merészsége mellett szó és rím szerény egyszerűségű, s soha sem tűnik föl mesterkéltnek és keresettnek. Nem virtuóz — ő naiv költő« (uo.).

Petőfi nyelvének egyszerűsége mutatkozik abban is, hogy szó t á r a nem nagyon gazdag, mint már fentebb mondtuk, közel sem olyan gazdag, mint például Arany Jánosé. De hiszen a földolgozott tárgyaknál és lírája jelleménél fogva nem is érezte szükségét olyan sok szónak, eredeti szófordulatnak, mint az epikus Arany. »Szerette a legegyszerűbb hangszereket« mondja Salamon F. (i. m. 182). S valóban csak kora népnyelvét s annak sem sok nyelvjárását használja. Tájszók nagyon kevés számmal találhatók költeményeiben. Népnyelvi szavai is inkább általános népi szók, mint tájszók. Ezek közül is idézünk hirtelenjében egy marékkal; könnyebb áttekinthetőség kedvéért betűsorban:

- ácsorog*: Ez alatt az orr alatt egy nagy bajusz ácsorga (3 : 274).
- átabotába*: Gondolja meg azt komolyan
És nem csak úgy átabotába (1 : 92).
- bevéski magát*: Míg ellegetget kolompolva nyája,
Ő hús bokorba véski be magát (3 : 12).
- bujt*: Ő észrevevé s bujtotta tüzem (1 : 105).
- cepel*: Jut még eszedbe a fiú? kivel
Együtt cepelted a vándorbotot (2 : 172).
- cimborál*: Tolvajnéppel cimborálok (3 : 117).
- címeres*: Hat címeres ökör sétál a szekérral (3 : 172).
- csoroszlya*: Mi haszna, hogy a csoroszlya
Az ugart fölhasogatja? (2 : 14). [L. Lehr T. 166].
- csótár*: Egy kis csótár van csak reá terítve (3 : 144).
- csupamerő*: S csupamerő csillag voln' az ég! (3 : 100).
- csűrhe*: Hogy ekkép komáznak én velem e fickók,
Mintha együtt vernénk a csűrhére disznót. —
- delelés*: [A gulyát] Deleléskor hosszú gémmű kútnál
Széles vályu kettős ága várja (2 : 122).
- dögönyöz*: Ne dögönyözze kend csikóit,
Ne dögönyözze kend kocsis (3 : 101).
- dült-fült*: Dült-fült Iluskának gonosz mostohája (1 : 7).
- eleblábol*: Hanem ekkor eleblábol,
Mert nem volt hajlama s mesterséghez (1 : 109).
- eszterháj*: Üres már a fecskéfészek itt az eszterháj alatt
- éhenkórász*: Éhenkórász volt elég (3 : 323).
- faluzgat*: Faluzgatánk jó s balszerencse közt (2 : 174).
- fene*: Fene gyerek volt az a Kun László (3 : 364).
- fölgerjeszt*: Ne bolondozz, Jancsi, a tréfát nem értem;
Amíg jól van dolgoz, föl ne gerjeszd mérgem (1 : 10).
- föltpászkodik*: Az óriás még föl sem tápászkodhatott (Ján. V.).
- gabanc*: Mert bizony már rég lehete,
Hogy gabancuk a csikófogat elhullatta (2 : 75).
- galiba*: Mennyi galibával jár ez a dolog (3 : 229).
- golyhó*: Én istenem, milyen golyhók vagyunk (3 : 288).
- gyócs*: Gyócs a gatyám, patyolat az ingem (2 : 91).
- hajzsás*: Hat címeres ökör sétál a szekérral,
Legelől a hajzsás nagy csengetyűjével (3 : 172).
- haramja*: És az asszony félénk bátorsággal
Farkaszemet néz a haramjával (2 : 340).
- harmadfü*: Szívem tombol, mint a harmadfü csikó, ha
A pányvás kötelet legelőszőr dobja nyakába
A pásztor . . . (3 : 138).
- hál*: Lány párnán felesége vele hál (2 : 245).
- hámistráng*: Elválták-e a négy hámistrángot (2 : 339).
- hetvenkedik*: Leghátul kócmadzagon pedig
Egy lopott malac hetvenkedik (2 : 75),
Híres hajdanával úgy hetvenkedik (3 : 264).
- hékás*: Mégis hosszú lett a levél, hékás! —

- hórihorgas*: Nem angol ló az én Pegazusom,
 Vékony nyakkal, hórihorgas lábbal (3 : 143).
 A boszorkány — — — hórihorgas seprőnyélen
 Lovagolva jött elé . . . (3 : 128).
- Istók*: Jó Istók öcsém vásárokra járhat (2 : 165).
- kalendáriom*: Fele pedig ó kalendáriom
 Kitépelt levele (3 : 9).
- kandikál*: Két felől virágok, mint kacér leánykák,
 Kandikálnak a víz fényes tükörébe (2 : 241).
- kapja magát*: De nem volt víz a vederbe',
 Kapta magát, tele merte (3 : 87).
 Aztán meg, ha fáztak, hát kapták magukat,
 Leszálltak s hátokra vették a lovakat (János V.).
 Puhább fekvőhelyért indúlt ki a dőre,
 S kapta magát, ráült egy sziklatelőre (Szécsi M.).
- karika*: Be vagyok kerítve egy kis karikába;
 De mért kívánkoznám ki e karikából,
 Mikor minden gyönyör ide van bezárva (3 : 211).
- kaszabol*: Az egész falu népe egymást kaszabolja (1 : 113).
- kátyú*: Vagy a kerék mély kátyúba vágott (2 : 339).
- kend*: A csikót kend tőlem lopta el (2 : 39).
 Hagyjon kend föl, apjok, azzal a haraggal (János V.).
- ő kelme*: Így mult ki ő kelme ebből a világból (uo.).
 Szembeszállok ő kelmével bátran, szilajon
- kegyelme*: Ő kegyelme már jó tova jár (2 : 39). (2 : 30).
- kényes*: Nagyot nyel és aztán
 Főlemeli fejét s körülnéz kényesen (3 : 354).
 Alattok a lovak tomboltak, prüsszögtek,
 Kényesen rázták szép sörényes fejüket (János V.).
- kép (= arc)*: Képe olyan sárga (2 : 63).
 Álarc alatt volt mostanáig képem (2 : 271).
- kíváncsiságos*: Az óperenciás? kiáltott fel János,
 Annál inkább vagyok hát kíváncsiságos (1 : 65).
- komázni*: l. *csürhe* alatt.
- kőszent*: A csárdától vagy száz lépésnyire, kopár dombtetőn fent,
 Senki által meg nem látogatva, áll egy régi kőszent (3 : 10).
- kujtorog*: Kujtorogtam szomjan-éhen (3 : 155).
- kukucsál*: Mit kukucsálsz olyan igen? (2 : 268).
- kullog*: Szomorúan kullogva gondolta ezeket (1 : 9).
- kunyorál*: — — — Várom a tiszteletestől kontójának megfizetését,
 Melyért nála hetenként kunyorálok hiába (1 : 98).
- kutyálkodik*: Szél barátom, ne kutyálkodj! (3 : 149).
- láda-fia*: Üres már a láda-fia? (2 : 64).
- lebiggyed*: De alig hogy elmosolyodott a
 Nemzet, újra lebiggyedt a szája (3 : 368).
- lézeng*: Csak úgy lézengek, mint az ős virága (2 : 207).
- líg-lóg*: Csak úgy líg-lóg derekán a ruha (3 : 91).
- lobickol*: Habjaimban úszva föl s le vigan lobickolva (3 : 91).

- mámi**: A mámi, ez már művelt egy személy (2 : 117).
- méhe**: Létezésemet csak a kis méhe tudja (3 : 37).
- mián**: Sírunk, mosolygunk az öröm mián (3 : 446).
- nagy országútja** (= tejút): Mint a csillagok közt a nagy országútja,
Itt alant a földön oly nyomot hagyának —
Csakhogy nem, fehér volt e nyom, mint az égi.
(Lehel v.) [A nép száján a *tejútnak* számos neve
él, l. Nyr. 5 : 377].
- neki gyürkőzik**: Még a szél is ugyan neki gyürkőzött, hogy
Lovamat elérje (3 : 98).
Hát neki gyürkőzik; a fenevadakra
Ráront hatalmasan, kardját villogtatva (Ján. V.).
- nyájasdad**: Nyájasdodon így szólt a szép királylányhoz (uo.).
- ó**: Hát a mente, hát a nadrág, úgy megritkult, olyan ó (3 : 223).
Fele pedig ó kalendáriom kitépelt levele (3 : 9).
- patyolat**: l. *gyócs* alatt.
- pányvás kötél**: l. *harmadfű* alatt.
- pedétiglen**: Viszi, míg viheti, végre pedétiglen
Felakasztják, amit adjon is az isten (3 : 108).
- pendelyes**: Pendelyes gyerek voltam még, mikor
Az az eső esett (3 : 9).
- perepúty**: A helyükbe meg a maga
Perepútyát rakta (3 : 326).
- petrence**: Két síheder hordja a petrencét (3 : 121).
Boglyas fakó haja beillenék
Repce-petrencének (3 : 9).
- püföl**: Ezzel neki ugrék a fondor lelkületű egyházfinak,
Hátán termett s kezdte püfölni (A helys. kal.).
- rend**: Két lány gyűjti ott a széna rendét (3 : 121).
- rugaszkodik**: A keserves voltát! rugaszkodj utána (Ján. V.).
- sétifikál**: Sétifikáltam így én is valaha (3 : 214).
- síheder**: l. *petrence* alatt.
- sompolyog**: Ott sompolygott ő a kunyhó előtt (2 : 25).
- suba**: Subában jár a juhász, kutya baja néki (3 : 34).
- szajha**: Először is te halsz meg, te
Gertrud, német szajha (3 : 329).
- szeleverdi**: De úgy kell az ilyen szeleverdinek! (2 : 70).
- szelided**: Itt a sajka, ülj beléje, lányka,
Ringatom majd oly szelideden, hogy elalszol (2 : 388).
- szent Mihály lova**: Ráfektetnek majd szent Mihály lovára (3 : 40).
Engem akkor innen szent Mihály lova vigyen ki (2 : 213).
- szipákol**: Pipát húz ki, rátölt és lomhán szipákol (3 : 277).
- táti**: A táti, ez derék legény (2 : 117).
- tátog**: Szívének táján mély seb tátogott (2 : 341).
- teremlettéz**: Teremtettéz a tisztos férfiú,
Hogy méltósága ilyen pórul járt (1 : 255).
- vendégoldal**: Három vendégoldalas szekér
Sem bírná el, annyit fecsegett ott (1 : 195).

Egyszerűsége törekvő nyelve tehát, mint mondtuk, nem szorul a sok szóra s valamint a népnyelv kincseit nem aknázza ki, épúgy nagyon kevés figyelemre méltatja a régi nyelv kincseit is. Nagyon kevés nyomát találjuk, hogy a régi szavakat alkalmazza. Régi nyelvenlékeink szókinccse, amely Aranynak oly gazdag bányája volt, csak alig egypár szóval szerepel Petőfi költői nyelvében. S ezeket a szokat sem ő maga vette a régi nyelvből, hanem a nyelvújítók, s előtte már mások használták, tehát azért használta, mert másoknál is használva látta őket. Ilyenek pl.:

bástyás: Bástyás az én szívem; nagy szenvedély kellett,

Hogy meghódíthassa e páncélos keblet (Szécsi M.).

cafrang: Szakítsd le a cafrangokat (2 : 13).

dallás: Selkém fölött az álom víg dallással

Madár módjára ringatná magát (3 : 12).

éden: Keblem egy édeni kert (2 : 274).

A terített asztal dicsőbb, mint Ádám—Éva édene (2 : 99).

Csóköltam ajakad letarlott édenét (2 : 201).

ellen: S ha jó az ellen, vért miért ont? (2 : 407).

figyelmez: — — — a hold kilép a tengerből és figyelmez (3 : 244).

gyámol: (fn.): S rabolni kezdték édes anyjokat,

A gyámolótól elesett hazát (1 : 147).

hajdan: S ez a faj dicsekszik őse érdemével,

Híres hajdanával úgy hetvenkedik (3 : 264).

jó: Készül föl Budára jó Hunyadi László (3 : 337).

koccant: Koccantgassunk, míg a nap lejár (3 : 104).

lak: E lakhoz éjszakának idején két utazó suhant (2 : 25).

nyomoru: S azt hiszed tán, te nyomoru pára! (2 : 225).

— *nép*: Tolvajnéppel cimborálok (3 : 117) [vö. Toldi II. a malacnép sí-ri] stb.

Ilyen archaizmus, midőn a birtokos jelzős szerkezett két tagja között van a személyes névmás: Paripámnak *az ő* színe fakó; Paripámnak *az ő* neve Csillag; nagy az én szívemnek *ő* gyönyörúsége stb.

Természetesen a nyelvújítás alkotta szavak, a nyelvújítási elemek sem foglalnak el nagy teret szótárában. Nem keresi az új, szokatlan s így hatásos szavakat. A nyelvújításnak is csak azokat a szavait használja, amelyek korábban már nagyon elterjedtek, divatosak s használatosak voltak s amelyek akaratlanul is, minden keresés nélkül tollára jöttek. Hiszen a legnagyobbak sem vonhatják ki magukat teljesen a divat hatása alól. Megvannak nála többek közt: arcukat (2 : 258, 412, 1 : 136),

árny (2 : 261, 392), báj (2 : 117), becs (3 : 351), bitor (2 : 262), búsong (2 : 214), csáb (2 : 31), diadalom (1 : 57), emlék (= emlékezet, 2 : 213), enyh (2 : 71), érzemény (1 : 136, 2 : 395), fondor (2 : 6), fuvat (2 : 38), gyönyör (2 : 387, 3 : 187, 2 : 258), győzödelem (1 : 67), kedvenc (2 : 135), kegy (2 : 373), kellem (2 : 83), kéj (3 : 126, 2 : 105, 3 : 36), kény (3 : 43, 2 : 6), képezőleg (2 : 75), képzet (= képzelet, 1 : 137, 2 : 282, 2 : 253), képzemény (2 : 196), kívánság (2 : 213), langy (2 : 393), lámpa (3 : 36), láthatár (2 : 321), látkör (2 : 212, 115, 219, 282), látmány (2 : 282), lég (2 : 3, 123), magány (3 : 174), merény (1 : 93, vakmerény 3 : 403), önérdék (3 : 35), pillantás (2 : 367, 3 : 105, 2 : 14, 23, 3 : 185), siker (2 : 161), sovár (2 : 273), szeszély (2 : 41), szörny (2 : 375), táplálék (1 : 281), tömkeleg (2 : 17; vö. Vör.-nál is, idézi Simonyi Nyr. 3 : 352, l. még Nyr. 2 : 316), tűnékeny (2 : 394), tündékeny (2 : 385), üdv (3 : 125), valólag (2 : 355), vegyül (2 : 215), vegyülés (2 : 254), virány (2 : 328, 2 : 68, 119, 3 : 124, 1 : 336), vizsga (szétnézett vizsga tekintettel, 1 : 115), zengedelem (3 : 64).

Ugyancsak közös és általános használatban voltak akkor épen a nyelvújítás eredményeképpen a divatos összetételek. Ezekre is ráakadunk Petőfi nyelvében. Az egyszerűség költője nem válogatja sokat a szavakat s a divat nagy hatása alatt akaratlan is belevegyülnek a népi nyelvbe nála az illetén összetételek: árnyalak (2 : 217), bűnövény (3 : 262), csáberejű (1 : 89), csókbalzsam (2 : 445), csókvirág (2 : 441), dicskoszorú (3 : 183), dicsvágy (3 : 392), estfény (3 : 21), életút (2 : 70), életvágy (2 : 210), évsor (2 : 3), fenn-röpt (3 : 174), gonykacaj (1 : 147, 3 : 150), gunymosoly (3 : 171), gyönyörtenger (2 : 441), haraglánc (1 : 233), harcdal (3 : 416), harcöltözet (3 : 93), honfiaggalom (3 : 183), honfiérzemény (3 : 35), hullámkebel (2 : 387), kéjmámor (2 : 400), lánglobogva (2 : 268), lángrózsa (2 : 314), mesterkéz (3 : 24), nemzet-hálátalanság (3 : 118), nemzet-szégyen (uo.), öröklét (3 : 138, 2 : 133), örömsugár (3 : 107), polgárerény (2 : 342), sírcsend (3 : 68), szellemkéz (3 : 314, 2 : 412, 246), tündércsarnok (2 : 222), tündérvár (2 : 396), tündérvilág (3 : 347), urkény (2 : 242), üdvkéj (1 : 98), ünnep-est (2 : 218), ünnepzaj (2 : 394), vakmerény (3 : 403), varázskéz (3 : 153), varázsfül (2 : 252), védoszlop (3 : 41), védpalást (2 : 12), végdal (2 : 319), vizár (2 : 7), vonzerő (2 : 66), zsarnokhatalom (2 : 342).

Az egyszerűség megnyilatkozik mondatszerkesztésében

is. Sehol sem találunk valami különös, a rendes beszéd-től nagyon elütő szerkezetet, igei vonzatot. Feltűnőnek csupán néhány átnemható igének áthatóan való használatát mondhatnánk talán, de ezek is előfordulnak más költőknél is, nem oly szokatlanok, pl.

S én éhezém a nyájt (2 : 25).

Együtt bolygák az életet (2 : 42).

Rettegé a föld kirántott kardunk (3 : 27).

Nem féled a boszúló istenséget? (2 : 429).

Éltedet megveted, a halált nem féled (1 : 18).

S az óriás felett átmenté a vizet (1 : 53).

Átröpültem a levegőt, a végtelent (2 : 21) stb.

Még az összetett igealakokat sem szereti költőnk s nagyon ritkán találkozhatunk ilyenféle mondatokkal:

De az óriás amint rálépett volna,

János feje fölött kardját feltartotta (Ján. Vit.).¹

Az *írni fogok, írtam volna* stb. igeformák ritkák nála s talán épen ez magyarázza meg a sok *-and*, *-end*-féle alakot is.

A szórend mindig, a lehetőséghez képest rendes, az eltéréseket, inverziókat pedig legtöbb esetben az *erőre* való törekvés teszi érthetővé, mint már említettük. A mondatok sohasem hosszúk, inkább a legrövidebb és átlátszó összetételű mondatokat szereti költőnk, de sokszor egészen egyszerű tömondatokban ír, mint pl. *A hazáról* elején s egyebütt is:

Lement a nap. De csillagok nem jöttenek.

Sötét az éj. Közel s távolban semmi fény nincs stb.

Ez az egyszerűség teszi azt, hogy e nyelv sohasem szokatlan. Megérti az egyszerű nép fia is s ezért szereti is, sok dalát dalolja, hiszen az ő érzelmei szólnak hozzá az ő saját nyelvén. Sok dala a szó szoros értelmében népdallá lett;² mindenütt dalolják, anélkül, hogy szerzőjét ismernék.

Persze még egyebekben is megnyilatkozik az egyszerűség, de a kiemelt vonásokból is kitetszik, hogy ez jellemző nyelvére.

* * *

¹ «A kondicionális sokszor a cselekvés kezdetét, szándékát, akarását fejezi ki. S ez nem latinizmus.» Lehr T. 195.

² Vö. Császár E. Petőfi a nép ajkán (Politikai Heti Szemle, 1899.)

Röviden átfutottuk egy valódi, lánglelkű lírikus költészetét, vizsgáltuk nyelvét s kiemeltünk négy jellemvonást, amelyet nyelvére jellemzőnek állítottunk. Ezt a négy jellemvonást kapcsolatba igyekeztünk hozni egyéniségével s ezzel próbáltuk magyarázatát adni, hogy miért épen ezek a jellemvonások jelennek meg költői nyelvében. Hogy szempontjaink megválasztása és megfigyelésünk helyes-e vagy sem, annak eldöntése nem a mi feladatunk. Azoké, akik — reméljük, többen lesznek — tüzetesebb és behatóbb tanulmányainkkal hivatva lesznek Petőfi-irodalmunk eme hiányát, csodás és varázsos nyelvének teljes földolgozását, pótolni. Az ilyen alapos tanulmányokkal majd dolgozatunk, e kisded makk, hatalmas sudárba szökken!

TARTALOM:

Bevezetés	3
I. Az erő	10
II. A nyugtalanság	33
III. A természetesség	48
IV. Az egyszerűség	56
